

บทความวิชาการ (Academic Article)

มุมมองทางกฎหมายเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้น

สภาพบุคคล

Legal Perspective on the Human Dignity of Deceased Persons

ชนินทร์ อินทรปัญญา*

อาจารย์ประจำสำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Chanin Intarapanya

Lecturer, School of Law, Mae Fah Luang University

วัชร กลั่นสุวรรณ**

สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน)

Watchara Klinsuwan

National Institute of Educational Testing Service (Public Organization)

* นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร; นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; อีเมลติดต่อ chanin.int@mfu.ac.th

** นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ; นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; อีเมลติดต่อ watchara_klin@hotmail.com

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์***

ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Kriengkrai Charoenthanavat

Professor, Faculty of Law, Chulalongkorn University

วันที่รับบทความ 18 กุมภาพันธ์ 2567; วันที่แก้ไขบทความ 11 เมษายน 2567; วันที่ตอบรับบทความ 16 เมษายน 2567

*** นิติศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย;
Diplôme d'Études Approfondies de Droit Public, Université Robert Schuman de Strasbourg;
Doctorat en droit (Très honorable), Université Strasbourg III; อีเมลติดต่อ tham38@hotmail.com

บทคัดย่อ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีบทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยเป็นการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้มีส่วนบุคคล ส่งผลให้ขอบเขตในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ครอบคลุมไปถึงผู้มีส่วนบุคคล ทั้งยังปรากฏให้เห็นถึงการกระทำที่เข้าข่ายอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนบุคคลในสังคมไทยอยู่หลายกรณี ปัญหาดังกล่าวเกิดจากบทบัญญัติที่มีผลให้การบังคับใช้ การตีความกฎหมาย และการปฏิบัติเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนบุคคลในประเทศไทยยังอาจไม่มีความเหมาะสม จากการศึกษาพบว่าแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในบริบทสากลมีขอบเขตในการคุ้มครองที่ครอบคลุมบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมาย ทารกในครรภ์มารดา และผู้มีส่วนบุคคลที่ยังคงรูปร่างสมบูรณ์ หรือมีส่วนของร่างกาย หรือมีเถ้ากระดูกด้วย และมีการบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนในบทบัญญัติของกฎหมายไทยและสอดคล้องตามแนวคิดสากล อันจะส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับการคุ้มครองอย่างเหมาะสม จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 ให้เป็นบทบัญญัติที่ครอบคลุมไปถึงผู้มีส่วนบุคคล และสร้างความชัดเจนในการให้คำนิยามและขอบเขตของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนบุคคลให้แก่องค์กรของรัฐที่มีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

คำสำคัญ: มุมมองทางกฎหมาย; ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์; ผู้มีส่วนบุคคล

Abstract

The Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 (2017) contains provisions that recognize human dignity for persons with a legal personality, resulting in the scope of human dignity protection not extending to cover the deceased person. Also, currently, there is a substantial number of cases considered to be human dignity violations of deceased persons in Thailand. Such problems result from provisions in the Constitution that affect the enforcement, the interpretation of the entire legal system, and the human dignity of the deceased person's protection in the practice of Thailand. According to the study, the concept of human dignity in the international contexts has the scope of human dignity protection extending to cover persons with a legal personality, a fetus, and a deceased person (who still has a completed body, parts of a body, or cremated bones), and was guaranteed in the laws related to human dignity protection. Therefore, to clarify the provisions of Thai Laws and in line with the international context, which will result in the suitability of human dignity protection, the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 Section 4 must be amended to cover deceased persons, as well as define and clarify the definition and the scope of deceased persons' human dignity to state actors and organizations having roles and duties in the human dignity protection.

Keywords: Legal Perspective; Human Dignity; Deceased Person

1. ข้อความเบื้องต้น

เมื่อมีบุคคลเสียชีวิตลง บุคคลที่มีชีวิตอยู่ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนา หรือลัทธิความเชื่อใด จะมีการการประกอบพิธีกรรมที่อาจแตกต่างกันไปให้กับร่างของผู้สิ้นสภาพในแง่หนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเคารพมนุษย์ที่ไม่มีชีวิต หรือเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)” เป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นคุณค่าในความเป็นมนุษย์อันมีลักษณะเฉพาะที่ผูกพันกับความเป็นมนุษย์¹ และให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ตามธรรมชาติ โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์ทุกคนมีสิทธิโดยธรรมชาติในฐานะที่เป็นมนุษย์ อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ต้องมีอย่างเสมอภาคกันอันปราศจากการเลือกปฏิบัติ โดยให้ความคุ้มครองสิทธิในชีวิตและร่างกาย (Right to Life) และความเสมอภาค (Equality) ครอบคลุมไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในสถานภาพใดก็ตาม² รวมถึงต้องไม่กระทำการใดอันเป็นการลดคุณค่า การหลู่เกียรติ การหยามศักดิ์ศรี และการย่ำยีศักดิ์ศรี³ ซึ่งถือว่าการกระทำอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แนวความคิดข้างต้นถูกนำไปดำเนินการให้เกิดขึ้นในภาคปฏิบัติจริงทั้งโดยชัดแจ้งและโดยปริยาย ซึ่งปรากฏทั้งในรูปแบบของเอกสารระหว่างประเทศและในรัฐธรรมนูญของรัฐสมัยใหม่⁴ รวมถึงในเอกสารสำคัญทางกฎหมาย เช่น ในกฎบัตรสหประชาชาติ ค.ศ. 1945 ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (ข้อ 1) ในรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี ค.ศ. 1949 (มาตรา 1) ในรัฐธรรมนูญสมาพันธรัฐสวิส ค.ศ. 1999 (มาตรา 7) ในรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอาหรับอียิปต์ ค.ศ. 2014 (มาตรา 51 และมาตรา 78) ในรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐเฮลเลนิก (กรีซ) ค.ศ. 1975

¹ บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2562), หน้า 89.

² นิตยา จงแสง, การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: การศึกษากรณีการกำหนดสถานะของสภาพบุคคล, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), หน้า ง.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-63.

⁴ Aharon Barak, *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right*, (New York: Cambridge University Press, 2015), p. 51.

(มาตรา 2) และในคำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมืองของสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 (มาตรา 6) เป็นต้น

ในส่วนของประเทศไทยปรากฏแนวความคิดดังกล่าว ซึ่งมีการรับรองไว้ในกฎหมาย⁵ โดยบัญญัติไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550⁷ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560⁸ รวมถึงในกฎหมายลำดับรองทั้งในทางอาญาและในทางแพ่งด้วย บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญข้างต้นมีลักษณะเป็นการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้มีสถานะเป็นหลักการพื้นฐานและมีคุณค่าในระดับรัฐธรรมนูญ รัฐจึงต้องผูกพันโดยต้องให้ความเคารพ (Respect) ต้องปกป้องคุ้มครอง (Protect) ต้องตอบสนองหรือเติมเต็ม (Fulfill) และมีหน้าที่ต้องกระทำการหรืองดเว้นการกระทำเพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับการคุ้มครองและไม่ถูกละเมิดไม่ว่าจากรัฐหรือปัจเจกชนด้วยตนเอง⁹ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างองค์กรของรัฐให้มีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย¹⁰ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐไทยให้ความสำคัญในการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประกอบกับเจตนารมณ์และคำอธิบายประกอบรายมาตราของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540¹¹

⁵ การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย อาจจำแนกได้ 2 กรณี คือ กรณีแรกที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยตรง แต่บัญญัติรับรองเนื้อหาที่มีสาระของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เป็นต้น และกรณีที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยตรง

⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 4 มาตรา 26 มาตรา 28 และมาตรา 29

⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 4 มาตรา 26 มาตรา 28 และมาตรา 29

⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 มาตรา 25 และมาตรา 26

⁹ วรพชร จันทร์ขันตี, แนวคิดในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, วารสารนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 39 ฉบับที่ 3 (พฤศจิกายน 2564), หน้า 36.

¹⁰ การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลักษณะกึ่งตุลาการ เช่น รายงานคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เป็นต้น และการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลักษณะตุลาการ เช่น คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

¹¹ เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, สรุปผลการประชุมยกร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ สภาร่างรัฐธรรมนูญ ณ โรงแรมรอยัล คลิฟ บีช พัทยา [ออนไลน์], 2

พุทธศักราช 2550¹² และพุทธศักราช 2560¹³ พบข้อสังเกตร่วมกันเกี่ยวกับการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่า เป็นการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในลักษณะของการวางหลักทั่วไปเพื่อประกาศเจตนารมณ์ของรัฐที่จะให้การรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แก่ประชาชนตามบทบัญญัติที่ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...ของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง...”¹⁴ โดยเป็นการที่รัฐมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล ซึ่งคำว่า “บุคคล” ย่อมต้องหมายถึงบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมาย แต่ไม่ปรากฏเจตนารมณ์และคำอธิบายที่ครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย อีกทั้งในสังคมไทยยังพบตัวอย่างพฤติการณ์หรือการกระทำที่อาจเข้าข่ายอันเป็นการกระทบกระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะกรณีของผู้สิ้นสภาพบุคคล จนส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอาจยังไม่ได้รับการคุ้มครองตามแนวความคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้บัญญัติรับรองไว้ในกฎหมาย ดังนั้น จึงเห็นสมควรศึกษาถึงแนวความคิดในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และขอบเขตของการคุ้มครองความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล เพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับการรับรองและคุ้มครองที่สอดคล้องกันทั้งแนวความคิด บทบัญญัติในกฎหมาย และในทางปฏิบัติ

กฎหมาย 2567. แหล่งที่มา <https://www.senate.go.th/assets/portals/93/fileups/253/files/law%20personal/2540/yi/yi400422.tif>

¹² คณะกรรมาธิการวิสามัญบันทึกเจตนารมณ์ จัดหมายเหตุ และตรวจร่างรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ, เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 [ออนไลน์], 2 กุมภาพันธ์ 2567. แหล่งที่มา: <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/303063>

¹³ คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ความมุ่งหมายและคำอธิบายประกอบรายมาตราของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562), หน้า 6.

¹⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง...”

2. ข้อความคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมายาวนานตั้งแต่อดีตกาลอันเป็นแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กับคุณค่าในตัวมนุษย์แต่ละคน (The Value in Each Individual) และต่อมาได้มีการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เพื่อสร้างและสนับสนุนให้มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมได้มีการเคารพซึ่งกันและกัน จนกระทั่งได้กลายมาเป็นแนวคิดทางกฎหมาย (Legal Concept) เพื่อให้รัฐต้องปกป้องคุ้มครองและเคารพต่อประชาชนในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าในความเป็นมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ปกป้องคุ้มครองมนุษย์นั้นย่อมมีขอบเขตครอบคลุมไปถึงมนุษย์หรือบุคคลที่มีสภาพบุคคลอยู่ แต่เมื่อบุคคลได้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วนั้น ผู้สิ้นสภาพบุคคลดังกล่าวจะได้รับการปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่ อย่างไร โดยสามารถศึกษาและพิจารณาได้ดังนี้

2.1 แนวคิดพื้นฐานทางกฎหมายเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

แนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีจุดเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์และผ่านการศึกษาริเริ่มมาเป็นเวลานานนั้น ได้พัฒนาจนกลายมาเป็นแนวคิดที่มุ่งปกป้องคุ้มครองความเป็นมนุษย์ทั้งจากการที่รัฐได้ปฏิบัติต่อประชาชนหรือประชาชนได้ปฏิบัติต่อกันเองในปัจจุบัน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวในมุมมองทางกฎหมายนั้น เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของรัฐธรรมนูญในรัฐเสรีประชาธิปไตยอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก โดยแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีหลักการสำคัญต่าง ๆ สามารถพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

2.1.1 ความเป็นมาและความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นแนวคิดที่มีการศึกษาเรียนรู้กันในทุกยุคของมนุษย์มาเนิ่นนาน ปรากฏหลักฐานผ่านคำสอนหรือความคิดของนักปรัชญาตั้งแต่ยุคกรีก-โรมัน ยุคกลาง ยุคฟื้นฟูศิลปและวิทยาการ มาจนกระทั่งในยุคสมัยใหม่ ปัจจุบันนี้ก็ยังได้รับการศึกษาค้นคว้าเพื่อทำความเข้าใจกันอยู่เสมอมา ซึ่งการศึกษาถึงแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยทั่วไปมักเป็นการศึกษาเรียนรู้ในแง่มุมมองปรัชญา

(Philosophy)¹⁵ ที่พยายามค้นคว้าหาคำตอบว่าคุณค่าของความเป็นมนุษย์ (The Value of Human-Being) มีสาระและขอบเขตอย่างไร มากน้อยเพียงใด รวมทั้งจะมีการกำหนดมาตรฐานวัดว่าการกระทำใดบ้างที่เป็นการกระทบกระเทือนต่อคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพื่อเป็นกฎเกณฑ์พื้นฐานสำคัญให้รัฐต้องให้คุณค่าและเคารพต่อประชาชนในระดับปัจเจกบุคคล (Individual) ในลักษณะของการปกป้อง ค้ำครอง หรือส่งเสริม รวมทั้งระหว่างปัจเจกชนกันเองด้วย ที่จะต้องให้คุณค่าและเคารพซึ่งกันและกัน

การศึกษาเรียนรู้ถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในเชิงปรัชญานั้น ได้เริ่มมีการศึกษาและกล่าวถึงในแง่มุมทางการแพทย์ การเมือง และกฎหมายด้วย โดยจุดกำเนิดสำคัญที่สร้างค่านิยมและความตระหนักในแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แพร่กระจายไปทั่วโลกอันเป็นหัวใจสำคัญของหลักมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism) คือ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (World War II, 1939-1945)¹⁶ ที่เกิดเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์และการกระทำอันทารุณโหดร้ายต่อชาวยิวโดยกลุ่มนาซีเยอรมัน ส่งผลให้ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดกระแสที่แพร่หลายไปทั่วโลกในความตระหนักรู้และการให้ความสำคัญกับคุณค่าของชีวิตมนุษย์แต่ละคน ที่จะต้องได้รับการเคารพและปกป้อง ค้ำครองต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยมี “กฎหมาย” เป็นหลักประกันการเคารพและปกป้องค้ำครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้กลายมาเป็นวาทกรรมทางกฎหมาย (Legal Discourse)¹⁷ ในที่สุด

จากการศึกษาเรียนรู้ในเชิงปรัชญาซึ่งมีความเป็นนามธรรมอันมีลักษณะเป็นแนวความคิดในเชิงอุดมคติในก่อนหน้านั้น ได้เริ่มมีความเป็นรูปธรรมในทางกฎหมายด้วยการนำมาเป็นหลักการทางกฎหมายที่ถูกบัญญัติรับรองไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเริ่มถูกนำไปบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในกฎหมาย

¹⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, ใน รัฐธรรมนูญ 60: 60 ปี สมคิด เลิศไพฑูรย์ รวมบทความวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์, บรรณาธิการโดย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2562), หน้า 45.

¹⁶ Divine Fuh, *Human Dignity in Humanitarianism: Keywords*, Edited by Antonio De Lauri, (Boston: Brill, 2020), p. 87.

¹⁷ Aharon Barak, *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right*, p. 3.

ระหว่างประเทศและกฎหมายภายในของแต่ละรัฐ โดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายระหว่างประเทศเริ่มต้นจากการถูกนำไปบัญญัติไว้ในอารัมภบทหรือคำปรารภ (Preface or Preamble) ของกฎบัตรสหประชาชาติ (Charter of the United Nations - UN Charter)¹⁸ ในปี ค.ศ. 1945 และต่อมาได้มีปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights - UDHR)¹⁹ ในปี ค.ศ. 1948 ซึ่งในอารัมภบทและในบทบัญญัติต่าง ๆ ก็ได้ปรากฏให้เห็นถึงแนวคิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น ในเวลาต่อมาก็ได้มีกฎหมายระหว่างประเทศฉบับอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังต่อมาอีกหลายฉบับที่แสดงให้เห็นถึงการนำแนวคิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไปบัญญัติรับรองไว้เป็นลายลักษณ์อักษร²⁰ ดังนั้น กฎหมายระหว่างประเทศนานาฉบับดังที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นหลักประกันทางกฎหมายที่สำคัญในการทำให้แนวความคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้กลายมาเป็นวาทกรรมทางกฎหมายและมีความเป็นรูปธรรมขั้นขีดสุด ส่งผลให้นานาประเทศทั่วโลกได้ศึกษาเรียนรู้ในสาระของแนวความคิดดังกล่าว จนเกิดความรู้ความเข้าใจตรงกันอย่างมีความเป็นสากล

¹⁸ ได้แสดงถึงการตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นหลักการสูงสุดที่มวลมนุษยชาติจะต้องเคารพต่อกัน โดยอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกฎบัตรสหประชาชาติดังกล่าวนี้มีหลักการเพื่อให้มนุษยทุกคนในโลกใบนี้จะต้องปฏิบัติต่อกันโดยคำนึงถึงคุณค่าในชีวิตของมนุษย์แต่ละคนที่มีความเท่าเทียมกัน

¹⁹ เป็นตราสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศฉบับแรกที่ได้ประกาศหลักการสำคัญทั้งในอารัมภบทหรือคำปรารภและบทบัญญัติในข้อต่าง ๆ ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ในการเคารพและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้สมกับคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ทุกคนในโลกใบนี้

²⁰ ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR) อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CAT) อนุสัญญาว่าด้วยการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - ICESCR) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child - CRC) อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination CERD) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของชนพิการ (Convention on the Rights of the Persons with Disabilities - CRPD) อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance - CED)

นอกจากการปรากฏตัวของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกฎหมายระหว่างประเทศที่กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว กระแสความตระหนักต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกฎหมายระหว่างประเทศได้มีอิทธิพลไปสู่กฎหมายภายในของรัฐที่มีแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) อันเป็นแนวความคิดที่เรียกร้องให้แต่ละรัฐต้องมีรัฐธรรมนูญในฐานะกฎหมายสูงสุดของรัฐนั้น ซึ่งการตระหนักต่อวาทกรรมทางกฎหมายเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงมีการนำไปบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญของแต่ละรัฐด้วย โดยรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า นานารัฐในโลกได้รับอิทธิพลจากการปรากฏตัวของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกฎหมายระหว่างประเทศ และทรงอิทธิพลให้รัฐต้องตระหนักถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เป็นกระแสทางความคิดที่สำคัญ โดยการบัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในกฎหมายภายในรัฐ โดยเฉพาะการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญในฐานะกฎหมายสูงสุดของรัฐ ย่อมเป็นการสร้างความผูกพันให้แก่รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายในรัฐให้สมบูรณ์ต่อไป

แนวคิดด้านกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น มีความสัมพันธ์กับแนวคิดด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Concept) โดยความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้านมนุษยธรรม (ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดในยุคสมัยใดก็ตาม) หมายถึง แนวคิดพื้นฐานที่ยอมรับว่ามนุษย์แต่ละคนมีคุณค่าในชีวิต มนุษย์แต่ละคนจะได้รับการเคารพซึ่งกันและกันด้วยการปฏิบัติต่อกันด้วยความนับถือ²¹ เพราะการเป็นมนุษย์คือการมีศักดิ์ศรี โดยชีวิตของมนุษย์แต่ละคนนั้นมีคุณค่าและไม่ใช่วิตที่เปลือยเปล่า มนุษย์ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาที่ดูร้ายเยี่ยงสัตว์ แต่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่น่าเคารพนับถือและมนุษย์จะเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เหตุผลดังกล่าวจึงเป็นการให้คุณค่าแก่ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมาและดำรงชีวิตด้วยศักดิ์ศรี²² อันเป็นเหตุผลพื้นฐานสำหรับการมีชีวิตและการดำรงชีวิตของมวลมนุษยชาติที่จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองหรือรักษาสวัสดิภาพของมนุษย์

อย่างไรก็ดี การให้ความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในปัจจุบันยังคงขึ้นอยู่กับบริบททางความคิดของแต่ละสังคมด้วย ทั้งนี้ อาจให้ความหมายในทาง

²¹ Christopher McCrudden, *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*, The European Journal of International Law, Volume 19 Issue 4 (September 2008), pp. 656-663.

²² Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, (California: Stanford University Press, 1998) in Divine Fuh, *Human Dignity*, p. 87.

กฎหมายที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างแนวความคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับแนวคิดด้านมนุษยธรรมได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึง แนวคิดพื้นฐานทางกฎหมายที่กฎหมายจะปกป้องคุ้มครองมิให้มนุษย์มองมนุษย์ด้วยกันเองเป็นวัตถุหรือปฏิบัติต่อกันเยี่ยงวัตถุ²³ และกฎหมายจะรับรองว่าคุณค่าของชีวิตมนุษย์แต่ละคนนั้นมีเท่ากันไม่ว่าจะมนุษย์คนนั้นจะมีเชื้อชาติ ชนชาติ เพศ สีผิว ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ชื่อเสียงวงศ์ตระกูล สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนลักษณะในความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลใดก็ตาม มนุษย์ย่อมมีอิสรภาพที่จะกำหนดเป้าหมายในตัวเองว่าต้องการจะดำรงชีวิตอยู่เช่นไร และมนุษย์จะต้องไม่ตกอยู่ภายใต้สภาวะที่ถูกดูถูกเหยียดหยามหรือต่ำต้อยไร้ศักดิ์ศรีไร้คุณค่าจากการกระทำหรือการปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยกันเองดังเช่นสัตว์หรือสิ่งของ

2.1.2 สถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

เมื่อนานาประเทศได้มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญในสมัยปัจจุบันแล้ว ในหลายประเทศจึงมีความพยายามที่จะพิจารณาถึงสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อที่จะทำให้เนื้อหาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจพิจารณาออกเป็นหลายแนวทาง เช่น สถานะของการเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ สถานะของการเป็นคุณค่าทางรัฐธรรมนูญหรือคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ เป็นต้น โดยบางประเทศอาจเห็นว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญเท่านั้น หรือเป็นคุณค่าทางรัฐธรรมนูญหรือเป็นคุณค่าสูงสุดตามรัฐธรรมนูญเท่านั้น หรือเป็นทั้งสิทธิตามรัฐธรรมนูญและเป็นคุณค่าทางรัฐธรรมนูญ

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ (Constitutional Right)²⁴ นั้น เป็นอำนาจที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองและคุ้มครอง

²³ ปูนเทพ ศิริบุพผะ, **เรียนเล่นเล่น #8: รัฐธรรมนูญเยอรมัน เรียนกับปูนเทพ ศิริบุพผะ** [ออนไลน์], 30 พฤศจิกายน 2566. แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2015/06/59731>.

²⁴ สำหรับความเห็นเกี่ยวกับฐานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่าเป็นสิทธิหรือไม่นั้น มี 2 ความเห็น คือ ความเห็นแรก เห็นว่า ภายใต้กรอบของคำว่า “สิทธิตามรัฐธรรมนูญ” ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และเปรียบเสมือนเป็นหลังคาทั่วไป (Common Roof) ส่วนความเห็นที่สอง เห็นว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่เป็นสิทธิ แต่เป็นหลักการ และด้วยสภาพของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่สิทธิ ไม่ใช่เสรีภาพ แต่เป็นคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการได้มี

แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องที่จะไม่ให้บุคคลอื่นหรือรัฐเข้ามาแทรกแซงขอบเขตแห่งสิทธิตามรัฐธรรมนูญของตน²⁵ โดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มักปรากฏในหมวดหนึ่งต่างหาก คือ หมวดสิทธิและเสรีภาพ หรืออาจปรากฏในรูปแบบของข้อบัญญัติแห่งสิทธิ (Bill of Rights) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปในรัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศ สิทธิตามรัฐธรรมนูญดังกล่าวเรียกว่า สิทธิในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Right to Human Dignity, Right to Dignity)

ในส่วนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นคุณค่าทางรัฐธรรมนูญ (Constitutional Value) นั้น เป็นการที่ในแต่ละประเทศยอมรับว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าหนึ่งของรัฐธรรมนูญหรือเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะถูกตีความและวินิจฉัยโดยองค์กรตุลาการทางรัฐธรรมนูญอันเป็นการรับรองสถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ เช่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ เป็นต้น ซึ่งมักจะเป็นประเทศที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญโดยชัดแจ้ง แต่ประเทศที่ไม่ได้มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยชัดแจ้ง (แต่เป็นการรับรองไว้โดยปริยาย) ก็มักจะถูกตีความสถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่าเป็นคุณค่าหรือหลักการหนึ่งในระดับรัฐธรรมนูญ เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศสฝรั่งเศส สหราชอาณาจักร เป็นต้น²⁶ ในส่วนของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญโดยชัดแจ้งและมีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้คล้ายคลึงกับสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผู้เขียนจึงเห็นว่าอาจตีความถึงสถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ

การรับรองในแต่ละสังคม บรรดาสิทธิเสรีภาพที่บัญญัติไว้ก็ล้วนแต่สะท้อนถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่แล้ว โปรดดู เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, **คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**, หน้า 69-72.

²⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, **หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน**, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566), หน้า 264.

²⁶ ศิริชัย สมศรี, **อำนาจตุลาการกับการวินิจฉัยสถานะทางรัฐธรรมนูญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 307-308.

2.1.3 สารัตถะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สารัตถะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ให้ความคุ้มครองนั้นมีสาระสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ²⁷ 1) ให้ความคุ้มครองแก่ชีวิตและร่างกาย (Life and body) ซึ่งปัจเจกบุคคลมีอยู่ในสภาวะธรรมชาติและเป็นสิทธิตัวมาตั้งแต่กำเนิด ไม่อาจถูกพรากไปจากบุคคลได้ จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ และ 2) ให้ความคุ้มครองแก่ความเสมอภาค (Equality) ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน และต้องไม่ถูกเลือกปฏิบัติด้วยการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ สีผิว ชาติพันธุ์ เพศ อายุ สภาพทางจิต วัฒนธรรม ศาสนา ความหลากหลายทางภาษา โดยที่สารัตถะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสองประการดังกล่าว มีคุณค่าอันเป็นลักษณะเฉพาะที่ดำรงอยู่แม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่สามารถใช้เสรีภาพได้ หรือแม้ว่าบุคคลนั้นจะสร้างความเสียหายให้ตนเอง หรือแม้ว่าบุคคลนั้นจะยินยอมให้รัฐเข้าทำการแทรกแซงหรือละเมิด หรือแม้กระทั่งว่าบุคคลนั้นไม่มีสภาพบุคคลหรือได้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วก็ตาม²⁸

2.1.4 การกระทำอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการรับรองและคุ้มครอง ย่อมเป็นสิทธิที่จะต้องไม่มีบุคคลใดกระทำการใดที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลในรูปแบบที่มนุษย์ไม่สมควรได้รับ หรือกระทบต่อแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ ชีวิต ร่างกาย และความเสมอภาค หากมีการกระทำได้กล่าวว่าย่อมเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยการกระทำที่กระทบแก่นหรือสาระสำคัญที่เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้แก่²⁹ 1) การกระทำที่ลดคุณค่า คือ การกระทำที่มีลักษณะทำให้บุคคลถูกลดลงในระดับชั้น ตำแหน่ง ชื่อเสียง และคุณลักษณะ อันเป็นการกระทำใดที่ทำให้คุณค่าในชีวิตของบุคคลตกอยู่ในสถานะที่ต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำที่มนุษย์พึงมี 2) การย่ำยีศักดิ์ศรี คือ

²⁷ นิติยา จงแสง, การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: การศึกษากรณีการกำหนดสถานะของสภาพบุคคล, หน้า 42-43.

²⁸ ชรินทร์ อินทรปัญญา, บทบาทของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย: กรณีศึกษา รายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561), หน้า 47-49.

²⁹ วรพชร จันทรขันธ์, การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก หลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561), หน้า 75-79.

การกระทำทั้งต่อชีวิต ร่างกาย และจิตใจ ที่เป็นการข่มเหง บีบคั้น อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่พึงปฏิบัติต่อกัน 3) การหลู่เกียรติ คือ การกระทำที่ทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณของบุคคลอื่น ถูกกลบหลู่ ถูกดูถูก ดูหมิ่น หรือนำเอาอายอย่างรุนแรง อันเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชื่อเสียงเกียรติคุณของบุคคลอื่น และ 4) การหยามศักดิ์ศรี คือ การกระทำที่มีลักษณะเป็นการดูหมิ่นเกียรติ ดูหมิ่นศักดิ์ศรี อันเป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ถูกระทำมีความรู้สึกว่าถูกดูถูกหรือดูหมิ่นในเกียรติของเขา

2.2 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

ข้อพิจารณาในปัจจุบันเกี่ยวกับแนวคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ประการสำคัญ คือ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ให้การคุ้มครองโดยมีขอบเขตครอบคลุมแก่มนุษย์กว้างขวางมากน้อยเพียงใดนั้น ในเบื้องต้นเป็นที่ยอมรับโดยไม่มีข้อกังขาว่า ขอบเขตของการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในเบื้องต้นนั้น ครอบคลุมเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ซึ่งหมายถึงมวลมนุษยชาติที่มีชีวิตจิตใจและดำรงชีวิตอยู่ในโลก หรือในทางกฎหมายจะใช้คำว่า “ผู้สิ้นสภาพบุคคล” โดยหมายถึง “บุคคลธรรมดา (Natural Person)” ไม่ใช่นิติบุคคล (Juristic Person) และไม่ใช่สัตว์หรือสิ่งของ ดังนั้น บุคคลทุกคนที่มีชีวิตและดำรงชีวิตอยู่นั้น ล้วนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และได้รับการปกป้องคุ้มครองจากการกระทำใด ๆ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งปกป้องคุ้มครองครอบคลุมไปถึงบุคคลทุกคนที่มีชีวิตอยู่นั้น ไม่ได้มีจุดสิ้นสุดที่การตายหรือการสิ้นสภาพบุคคลไปแล้วเท่านั้น ผู้สิ้นสภาพบุคคลยังมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และยังคงได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่³⁰ ด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อพิจารณาต่อไปว่าผู้สิ้นสภาพบุคคลที่ยังได้รับความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น มีลักษณะอย่างไร และเพราะเหตุใดจึงยังมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่ แม้ว่าบุคคลจะสิ้นสภาพบุคคลไปแล้ว

กล่าวเฉพาะ “ผู้สิ้นสภาพบุคคล (Deceased Person)” ซึ่งอาจพิจารณาได้หลายแง่มุม และมีคำเรียกที่เกี่ยวข้องหลายคำ เช่น สิ้นสภาพ (Decedent) ตาย (Dead) และศพ (Corpse) เป็นต้น โดยในการพิจารณาแต่ละแง่มุมหรือแต่ละคำเรียก

³⁰ Aharon Barak, Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right, p. 239.

จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ในที่นี้จึงขอนำเสนอในมิติที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนี้

แง่มุมที่เป็นความหมายตามพจนานุกรม ประเทศไทยในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ไม่ปรากฏความหมายของคำว่า “บุคคลสิ้นสภาพ” แต่มีความหมายของคำว่า “บุคคล” หมายถึง บุคคลธรรมดาและนิติบุคคล คำว่า “สิ้น” หมายถึง หหมด จบ ตาย และคำว่า “สภาพ” หมายถึง ภาวะ ธรรมชาติ ส่วนใน Black’s Law Dictionary ให้ความหมายของคำว่า Decedent หมายถึง “A Decedent Person; one who has lately died. Etymologically the word denotes a person who is dying, but it has come to be used in law as signifying any defunct person”³¹ คำว่า “Dead” ในบริบทกฎหมายหมายถึง “the term that is the same as presumption of death”³² และคำว่า “Corpse” หมายถึง “the dead body of a human being”³³

แง่มุมที่เป็นความหมายและคำอธิบายในเชิงกฎหมาย มีการให้คำอธิบายและความหมายไว้ เช่น 1) ประมวลกฎหมายอาญา ไม่ได้กำหนดความหมายไว้³⁴ แต่มีมาตราที่บัญญัติเกี่ยวกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพ ได้แก่³⁵ ฐานกระทำความชำเราศพ ฐานกระทำความชำเราศพ ฐานทำให้ศพเสียหาย และฐานคูหมีนเหยียดหยามศพ 2) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดว่า สภาพบุคคลสิ้นสุดลงเมื่อตาย³⁶ หรือเป็นบุคคลสาบสูญตามคำสั่งของศาล³⁷ 3) พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499 กำหนดว่า

³¹ The Law Dictionary, **Search Results for: decedent** [Online], 3 January 2024. Source: <https://thelawdictionary.org/?s=decedent>

³² The Law Dictionary, **Search Results for: dead** [Online], 3 January 2024. Source: <https://thelawdictionary.org/?s=dead>

³³ The Law Dictionary, **Search Results for: corpse** [Online], 3 January 2024. Source: <https://thelawdictionary.org/?s=corpse>

³⁴ ชนาภา เจียรศิริกุล, **ขอบเขตการคุ้มครองการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพ**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), หน้า 32.

³⁵ อริยพร โพธิ์ใส, **การกระทำความผิดต่อศพ : ปัญหาที่รอการแก้ไข**, วารสารจุลนิติ, ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2558), หน้า 177-182.

³⁶ มาตรา 15 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

³⁷ มาตรา 62 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

คนตาย หมายถึง คนสิ้นชีวิต³⁸ 4) พระยาเทพวิฑูร อธิบายว่า การสิ้นสภาพบุคคลสิ้นสุดลงเมื่อตาย และเมื่อตายไปแล้วก็ไม่มีสถานะเป็นบุคคลและสิทธิต่าง ๆ ก็ย่อมหมดลงไปด้วย³⁹ และ 5) เอช เอกูต์ อธิบายว่า สภาพบุคคลย่อมสิ้นสุดลงเมื่อตาย และคนตายหาสิทธิและหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ สิทธิและหน้าที่ทั้งหลายของผู้ตายย่อมตกไปได้แก่ทายาทตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายลักษณะมรดกหรือตามพินัยกรรมของผู้ตาย⁴⁰ เป็นต้น

แง่มุมที่เป็นคำอธิบายในต่างประเทศ มีการให้คำอธิบายไว้ เช่น⁴¹ 1) ในประเทศสวีเดน พิจารณาว่าจะไม่มีสภาพบุคคลเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่อย่างถาวรแล้วเท่านั้น 2) ในประเทศออสเตรเลีย พิจารณาว่าจะไม่มีสภาพบุคคลเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่อย่างถาวรแล้ว หรือกรณีหยุดการไหลเวียนในร่างกายของคนนั้นอย่างถาวรแล้ว และ 3) ในประเทศญี่ปุ่น พิจารณาว่าจะไม่มีสภาพบุคคลเมื่อหยุดหายใจและหัวใจหยุดทำงาน และอาจพิจารณาจากหลักเกณฑ์สมองตายโดยแพทย์ เป็นต้น

แง่มุมที่เป็นคำอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์การแพทย์ มีการจัดลักษณะของการตายตามพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี โดยในช่วงแรกใช้การหยุดเต้นของหัวใจโดยสังเกตจากการเคลื่อนไหวของหน้าอก การเฝ้าดูลมหายใจที่จมูก หรือการคลำชีพจรมาเป็นเกณฑ์วัดสภาพบุคคล⁴² ต่อมาเทคโนโลยีทางการแพทย์พัฒนาขึ้นจึงได้นำมาใช้เพื่อร่วมพิจารณาสภาพบุคคล และใช้ภาวะก้านสมองตาย (Brain-Stem Death)⁴³ เป็นเกณฑ์วัดสภาพบุคคล เป็นต้น

³⁸ มาตรา 4 พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499

³⁹ พระยาเทพวิฑูร (บุญช่วย วณิกกุล), อธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-2, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2509), หน้า 74.

⁴⁰ เอช เอกูต์ และนายจิตร ฤทธิตานนท์, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล, (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477).

⁴¹ นิตยา จงแสง, การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: การศึกษากรณีการกำหนดสถานะของสภาพบุคคล, หน้า 138.

⁴² ฌวงา รุจิกันทะ, สถานะและปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับศพและชิ้นส่วนของศพ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 11.

⁴³ Phil Harris, *An Introduction to Law*, 7th ed. (New York: Cambridge University Press, 2007), pp. 102-103.

แง่มุมของลักษณะของสภาพบุคคลที่สิ้นสภาพบุคคล เมื่อพิจารณาความหมายและคำอธิบายของเกี่ยวกับบุคคลสิ้นสภาพที่มีการให้ความหมายและคำอธิบายไว้อย่างหลายแง่มุม เพื่อให้เหมาะสมต่อการทำความเข้าใจเนื้อหาของบทความนี้ ผู้เขียนขอแบ่งลักษณะของบุคคลสิ้นสภาพ ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ลักษณะของบุคคลสิ้นสภาพที่ยังคงรูปร่างกายอย่างสมบูรณ์ คือ สภาพของการตายที่ร่างกายทุกส่วนหยุดทำงานและสิ้นชีวิตไป โดยที่ยังคงรูปหรือสภาพของร่างกายครบถ้วนสมบูรณ์ 2) ลักษณะของบุคคลสิ้นสภาพที่ไม่คงรูปร่างอย่างสมบูรณ์หรือมีเพียงส่วนของร่างกาย คือ สภาพของการตายที่ร่างกายคงรูปหรือสภาพของร่างกายเพียงบางส่วน โดยอาจเกิดจากระยะเวลาหรือแรงกระทำจากภายนอก และ 3) ลักษณะของบุคคลสิ้นสภาพที่ไม่เหลือรูปร่างกายแล้ว คือ สภาพของการตายที่ร่างกายทุกส่วนและบางส่วนไม่เหลือซาก โดยอาจเกิดจากระยะเวลา แรงกระทำจากภายนอก หรือพิธีกรรมทางศาสนา

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของผู้สิ้นสภาพบุคคลในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งหมดข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้สิ้นสภาพบุคคลจะเป็นลักษณะของบุคคลที่ตายหรือสาบสูญไปจากโลกนี้โดยไม่ปรากฏให้เห็นถึงการดำรงชีวิตอยู่เฉกเช่นมนุษย์ทั่วไป และเมื่อบุคคลได้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วนั้นจะปรากฏอยู่ในลักษณะของศพที่ยังคงมีรูปร่างกายหรือคงอวัยวะครบถ้วนอยู่สมบูรณ์ หรือคงส่วนของร่างกายบางส่วนหรือขาดอวัยวะบางส่วนไป หรือไม่เหลือรูปร่างกายหรือไม่เหลืออวัยวะให้เห็นเป็นรูปธรรมแล้ว **ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าผู้สิ้นสภาพบุคคล แต่ยังมีอวัยวะครบถ้วนอยู่สมบูรณ์ หรือขาดอวัยวะบางส่วนไป หรือเป็นเถ้ากระดูก ก็ยังควรได้รับความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่** อันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มุ่งปกป้องคุ้มครองความเป็นมนุษย์ แม้มนุษย์ผู้นั้นจะสิ้นสภาพบุคคลไปแล้วก็ตาม แต่ผู้สิ้นสภาพบุคคลที่ไม่เหลือรูปร่างกายหรืออวัยวะใด ๆ รวมถึงเถ้ากระดูกแล้ว ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ย่อมไม่ครอบคลุมไปถึง เนื่องจากไม่มีสิ่งใดที่เป็นรูปธรรมอันสัมพันธ์กับเนื้อตัวร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคล จะมีก็เพียงความทรงจำในลักษณะของเกียรติยศชื่อเสียงหรือสิ่งที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลได้เคยกระทำไว้ (คุณงามความดี) เท่านั้น

สาเหตุที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลยังคงต้องได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่นั้น สามารถพิจารณาได้ในหลากหลายมุมมอง ดังนี้

ในมุมมองสารัตถะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเคารพชีวิตและร่างกายเป็นสารัตถะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ชีวิตและร่างกายที่ได้รับการคุ้มครองไปถึงเนื้อตัวร่างกายของผู้ลี้ภัยบุคคลซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติอันสมบูรณ์เด็ดขาดที่จะเป็นเกราะป้องกันมิให้ผู้ใดมาแตะต้องหรือล่วงล้ำต่อเนื้อตัวร่างกายแม้ว่าจะก่อหรือไม่ก่อให้เกิดความเสียหายก็ตาม เพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำที่โหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมต่อเลือดเนื้อหรืออวัยวะ⁴⁴ ของผู้ลี้ภัยบุคคล แต่ในกรณีเกียรตินิยมชื่อเสียงนั้น หากไม่มีเนื้อตัวร่างกายของผู้ลี้ภัยบุคคลปรากฏให้เห็นหรือไม่เหลือรูปกายแล้ว ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อาจครอบคลุมไปไม่ถึง ซึ่งกรณีการคุ้มครองเกียรตินิยมชื่อเสียงของผู้ลี้ภัยบุคคลจะถูกคุ้มครองโดยกฎหมายอื่นแทน เช่น กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่ง เป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่จะเป็นการปกป้องคุ้มครองไม่ให้เกิดการกระทำอันเป็นการกระทบบระเทือนต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยบุคคลในฐานะที่สิทธิในชีวิตและร่างกายถือเป็นสิทธิเด็ดขาดที่มุ่งปกป้องคุ้มครองเลือดเนื้อและอวัยวะอันเป็นเนื้อตัวร่างกายของผู้ลี้ภัยบุคคล

ในมุมมองของกฎหมาย ภายใต้รัฐที่ยึดมั่นในหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมนั้น ผู้ลี้ภัยบุคคลจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จากรัฐผ่านกฎหมายที่รัฐตราขึ้น เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม เพราะหากรัฐละเลยให้ผู้ลี้ภัยบุคคลถูกกระทำต่อเนื้อตัวร่างกายของผู้ลี้ภัยบุคคลโดยไม่มีมาตรการทางกฎหมายใด ๆ เลยนั้น อาจส่งผลให้ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับผู้ลี้ภัยบุคคลไปแล้วไม่ว่าจะเป็นบิดา มารดา ผู้สืบสันดาน ญาติพี่น้อง หรือบุคคลใดก็ตามที่มีความเคารพหรือผูกพันกับผู้ลี้ภัยบุคคลไปแล้วย่อมโกรธแค้นและอาจเกิดการแก้แค้นจนนำไปสู่การกระทำที่ฝ่าฝืนหรือละเมิดต่อกฎหมายต่อไปได้ และเมื่อมีกฎหมายเป็นหลักประกันในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยบุคคลอยู่ก็ย่อมเป็นการสร้างมาตรการไม่ให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยบุคคลถูกระทบบระเทือนได้

ในมุมมองทางสังคม ความเชื่อ ศาสนา และศีลธรรม เมื่อบุคคลได้ลี้ภัยบุคคลไปแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพของศพที่มีอวัยวะครบถ้วนอยู่สมบูรณ์ หรือขาดอวัยวะ

⁴⁴ จรัล ดิษฐาอภิชัย, คู่มือสิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2549), หน้า 7-8.

บางส่วนไป หรือเป็นเจ้ากระดูก แต่ความรู้สึกที่เป็นครอบครัว ความทรงจำ และคุณงามความดีที่ได้กระทำไว้ต่อญาติมิตรและสังคมไม่ได้หายไปด้วย จึงส่งผลให้ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับผู้สิ้นสภาพบุคคลย่อมจะต้องประกอบพิธีกรรมอันเป็นการเคารพหรือระลึกถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล ซึ่งอาจมีความแตกต่างในรูปแบบของพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่สังคมตามความเชื่อ ศาสนาและศีลธรรม แต่การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวนั้นก็ได้กลายเป็นจารีตประเพณีของทุกสังคมเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล⁴⁵

ดังนั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีขอบเขตครอบคลุมทั้งมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ และรวมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย ซึ่งย่อมต้องได้รับการคุ้มครองมิให้ถูกระทบกระเทือนหรือถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ จึงพิจารณาเบื้องต้นได้ว่า การกระทำใดที่มีผลเป็นการกระทบเทือนต่อร่างกาย ขึ้นส่วนบางชิ้นส่วน พิธีกรรม สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และเกียรติยศชื่อเสียงของผู้สิ้นสภาพบุคคลโดยที่ยังปรากฏว่ามีร่างกาย ชิ้นส่วน หรือเป็นเจ้ากระดูกอยู่ ย่อมเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยเช่นกัน และผู้สิ้นสภาพบุคคลย่อมต้องได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จากรัฐ ในฐานะที่รัฐได้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และต้องมีความผูกพันให้ต้องคุ้มครอง อันเป็นภารกิจสำคัญของรัฐ เนื่องจากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้เป็นหลักการสำคัญภายใต้รัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตยในโลกปัจจุบัน

2.3 การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

เมื่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีขอบเขตในการปกป้องคุ้มครองที่ไม่ใช่เฉพาะแก่มนุษย์ที่มีชีวิตอยู่หรือผู้มีสภาพบุคคลอยู่เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย ดังนั้น การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล จะปรากฏอยู่ในลักษณะของการที่มีกฎหมายรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ และมีการสร้างมาตรการในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล เช่น กฎหมายได้กำหนดเกี่ยวกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพ การรบกวนพิธีกรรมของผู้สิ้นสภาพบุคคล การรบกวนหลุมศพหรือการทำลายสถานที่ฝังศพ อนุสาวรีย์หรือสิ่งก่อสร้างที่แสดงการรำลึกถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล (ที่ยังปรากฏว่ามีร่างกาย อวัยวะหรือชิ้นส่วนของศพ หรือเป็นเจ้ากระดูก) เป็น

⁴⁵ ชนาภา เจียรศิริกุล, ขอบเขตการคุ้มครองการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพ, หน้า 33-44.

ต้น ซึ่งการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอาจมีความแตกต่างในรายละเอียดของแต่ละสังคม แต่มีจุดร่วมกันที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลต้องได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จากรัฐนั้น เป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของรัฐ และเป็นสิ่งที่รัฐต้องคำนึงถึงอย่างยิ่งเป็นลำดับแรก ด้วยเหตุที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลย่อมไม่อาจกระทำการเรียกร้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อให้ตนได้รับการคุ้มครองได้เฉกเช่นเดียวกันกับผู้สิ้นสภาพบุคคลอยู่

2.3.1 การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในต่างประเทศ

ในปัจจุบันนั้นได้ปรากฏให้เห็นว่ามีประเทศต่าง ๆ ได้ทำการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในกฎหมายภายในของรัฐทั้งโดยชัดแจ้งและโดยปริยาย โดยมีตัวอย่าง ดังนี้

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ถือว่าเป็นประเทศที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้โดยชัดแจ้ง ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ค.ศ. 1949 มาตรา 1 รวมทั้งมีการตีความและวินิจฉัยว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นถือเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญและส่งผลให้บทบัญญัติของกฎหมายอื่นใดหรือการกระทำใด ๆ จะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้เลย โดยผู้สิ้นสภาพบุคคลยังคงได้รับการคุ้มครองด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่และได้ปรากฏเป็นแนวบรรทัดฐานของศาลรัฐธรรมนูญกลางแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีที่วินิจฉัยว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังไม่สิ้นสุดไปพร้อมกับความตายของบุคคล การที่บุคคลถูกทัณฑ์มรณะและถูกทำให้อับอายภายหลังจากที่เขาเสียชีวิตแล้ว เป็นการกระทำที่ขัดต่อบัญญัติรัฐธรรมนูญ”⁴⁶ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในบริบทของเยอรมนีที่ประดิษฐานอยู่ในมาตรา 1 ของรัฐธรรมนูญเยอรมนี ถือเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญ อันส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลายเป็นหลักการที่รัฐจะต้องนำมาปกป้องคุ้มครองบุคคลในรัฐในขณะที่ยังมีสภาพบุคคลอยู่ยิ่งไปกว่านั้น หลักดังกล่าวยังคุ้มครองไปถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์หลังความตาย (Post-Mortem) ด้วย เพื่อเป็นการปกป้องคุ้มครองภาพลักษณ์และความทรงจำของผู้สิ้นสภาพ

⁴⁶ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จาก “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธัมมิกสิทธิมนุษยชน”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 30.

บุคคล (The Image of the Deceased Person and his/her Memory)⁴⁷ ที่มีต่อบุคคลอื่นหรือสังคม จนเป็นที่น่าสังเกตว่าเยอรมนีถือเป็นประเทศหนึ่งที่มีความเข้มงวดในเรื่องของการคุ้มครองพิธีกรรมเกี่ยวกับการรำลึกหรือแสดงความเคารพต่อผู้สิ้นสภาพบุคคล (งานศพ) และที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ในการจัดนิทรรศการกายวิภาคในเยอรมนีที่มีการนำเสนอร่างกายมนุษย์และอวัยวะต่าง ๆ ของผู้สิ้นสภาพบุคคลนั้น แม้ว่าจะมีการยินยอมจากผู้สิ้นสภาพบุคคลก็ตาม แต่หน่วยงานของรัฐต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ส่วนใหญ่จะสั่งห้ามไม่ให้มีการจัดนิทรรศการในลักษณะดังกล่าว หากพบว่ามั่ววัดอุปสงค์ทางศิลปะหรือเชิงพาณิชย์ เว้นแต่การจัดนิทรรศการนั้นจะมีวัตถุประสงค์ไปเพื่อการวิจัยหรือเพื่อประโยชน์ในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะต้องใช้หลักแห่งความได้สัดส่วน (The Principle of Proportionality) มาพิจารณาเพื่ออนุญาตหรือไม่อนุญาตอย่างสมเหตุสมผล อย่างไรก็ตาม องค์การทางศาสนา (คริสต์) ในเยอรมนีมักจะประณามการจัดแสดงแสดงนิทรรศการเหล่านี้ว่าเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์⁴⁸

สมาพันธรัฐสวิส (สวิตเซอร์แลนด์) เป็นประเทศที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญ (Federal Constitution of the Swiss Confederation 1999) มาตรา 7 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต้องได้รับการเคารพและคุ้มครอง” และยอมรับว่าการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักการพื้นฐานภายใต้หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ของสมาพันธรัฐสวิส โดยมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล ดังปรากฏให้จากคำวินิจฉัยของ Federal Court ในปี 1985 ได้ว่าหลักการไว้ว่า “อิสรภาพส่วนบุคคลได้ปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลและขยายไปเหนือความตายด้วย”⁴⁹ ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นไม่ได้ผูกติดอยู่กับเฉพาะบุคคลที่มีสภาพบุคคลหรือมีชีวิตอยู่เท่านั้น และการตายก็ไม่ใช่ความ

⁴⁷ Françoise Furkel, *The Principle of Dignity in Germany and Its Irradiating Effect with Regard to Biomedicine in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives*, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018), p. 52.

⁴⁸ Ibid., p. 53.

⁴⁹ Federal Court, September 18, 1985, ATF 111 Ia 231, recit. 3a and 3b, p. 233.

สุดสิ้นของการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์⁵⁰ กรณีจึงสะท้อนให้เห็นว่าสมาพันธ์รัฐสวิสได้ให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย

สาธารณรัฐอาหรับอียิปต์ เป็นประเทศที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญ (The Egyptian Constitution of 2014) โดยปรากฏในคำปรารภ⁵¹ และในมาตรา 51 “Dignity is a right for every person that may not be infringed upon. The state shall respect, guarantee and protect it.” และมาตรา 78 “The state guarantees citizens the right to decent, safe and healthy housing, in a way that preserves human dignity and achieves social justice.” จะเห็นได้ว่า นอกจากบทบัญญัติดังกล่าวได้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้แล้ว ยังเป็นการกำหนดเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ด้วย ดังนั้น ในอียิปต์ที่มีรัฐธรรมนูญรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันเป็นการวางหลักการให้แก่รัฐไว้แล้วย่อมส่งผลกฎหมายต่าง ๆ ภายในอียิปต์ต้องให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย โดยจะปรากฏการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในหลายรูปแบบ เช่น บุคคลจะถูกจับกุมได้ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมีอำนาจและการจับกุมนั้นต้องไม่เป็นการทรมานหรือเป็นการทำให้บุคคลต้องเสื่อมเสียเกียรติหรือได้รับความอับอายอดสู เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังคุ้มครองไปถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หลังความตายของผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย เช่น ประมวลกฎหมายอาญาของอียิปต์จะกำหนดว่าการกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ตัวศพ สถานที่ และพิธีกรรมเกี่ยวกับผู้สิ้นสภาพบุคคลย่อมเป็นความ

⁵⁰ Dominique Manai, *Human Dignity: Conceptual Unity and Plurality of Content in Swiss Law in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives*, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018), pp. 117-120, 127.

⁵¹ “...We believe in democracy as a path, a future, and a way of life; in political multiplicity; and in the peaceful transfer of power. We affirm the right of the people to make their future. They, alone, are the source of authority. Freedom, **human dignity**, and social justice are a right of every citizen. Sovereignty in a sovereign homeland belongs to us and future generations. ...”

ผิด เป็นต้น⁵² โดยแนวคิดดังกล่าวในบริบทของอียิปต์มีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางศาสนาอิสลามที่มองว่าผู้สิ้นสภาพบุคคลก็ยังคงมีศักดิ์ศรีเหมือนกับมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ในส่วนของศาลที่ให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลทั้งในเรื่องของกฎหมายแรงงาน มาตรฐานของบุคคลในการดำรงชีวิตและมีที่อยู่อาศัย และการห้ามมิให้ละเมิดในเนื้อตัวร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคลในลักษณะของการที่ศาลเห็นว่าศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นหลักการอันเป็นรากฐานในการเคารพต่อคนตายเพื่อปกป้องคุ้มครองไม่ให้ผู้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมหรือถูกปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นการลดคุณค่าหรือทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เกียรติของผู้สิ้นสภาพบุคคล⁵³

สาธารณรัฐฝรั่งเศส ไม่ได้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญโดยชัดแจ้ง แต่เป็นการรับรองไว้ในลักษณะของแนวคิดที่แฝงอยู่ในเอกสารสำคัญทางกฎหมาย คำวินิจฉัยของคณะกรรมการตุลาการรัฐธรรมนูญ (Constitutional Council) และคำพิพากษาของศาลเป็นรายกรณี ๆ ไป ดังปรากฏในคำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ข้อ 6 “All the citizens, being equal [...] are equally admissible to all public dignities, places, and employments, according to their capacity and without distinction other than that of their virtues and of their talents” นอกจากนี้ สาธารณรัฐฝรั่งเศสยังได้คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งด้วยการบัญญัติไว้ในหมวด 2 การเคารพในร่างกายของบุคคล มาตรา 16 ถึงมาตรา 16-9 ได้แก่ มาตรา 16 การตรากฎหมายต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มาตรา 16-1 การเคารพสิทธิในร่างกายของบุคคล มาตรา 16-1-1 การเคารพในร่างกายของศพ มาตรา 16-2 การป้องกันการละเมิดในร่างกายของบุคคล มาตรา 16-3 การห้ามละเมิดปริมณฑลในร่างกาย มาตรา 16-4 การห้ามมิให้ผู้ใดจะละเมิดบุรณภาพในความเป็นมนุษย์ มาตรา 16-5 ข้อตกลงที่มีผลเป็นการสละร่างกายหรืออวัยวะ มาตรา 16-6 การห้ามมิให้มีการจ่ายค่าตอบแทนแก่บุคคลที่ยินยอมให้ทำการ

⁵² Hassan Abdelhamid, *The Reality of the Human Dignity Principle in the Framework of the Egyptian Legal System in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives*, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018), p. 156.

⁵³ Ibid., p. 163

ทดลองกับตนเอง มาตรา 16-7 ข้อตกลงใด ๆ เกี่ยวกับการให้กำเนิดหรือการตั้งครรภ์เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น มาตรา 16-8 การห้ามมิให้เปิดเผยข้อมูลที่ทำให้สามารถระบุตัวตนของผู้บริจาคและผู้รับการบริจาคอวัยวะ และมาตรา 16-9 บทบัญญัติในหมวด 2 ว่าด้วยการเคารพในร่างกายของบุคคลเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน และในส่วนของประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติฐานความผิดที่เกี่ยวกับชีวิตและร่างกายของบุคคล ซึ่งเป็นการคุ้มครองสาระสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ เช่น มาตรา 221-1 ความผิดฐานฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา มาตรา 225-1 การห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความแตกต่างใด ๆ มาตรา 511-1 ความผิดเกี่ยวกับการให้ยืมตัวเซลล์หรือเซลล์สืบพันธุ์หรือหมวด 5 ว่าด้วยการกระทำความผิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (ซึ่งประกอบไปด้วยบทบัญญัติที่กำหนดเกี่ยวกับการกระทำละเมิดต่อศพ)⁵⁴ ในลักษณะ 4 เรื่องการฝ่าฝืนความเคารพนับถือต่อคนตาย ด้วยการกระทำความผิดทางเพศต่อศพ การขุดหรือเคลื่อนย้ายศพ การชำแหละหรือทำลายศพ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น สาธารณรัฐฝรั่งเศสมีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลดังปรากฏให้เห็น เช่น คำวินิจฉัยของสภาแห่งรัฐ (The Council of State) ที่ว่า การทำการทดลองของหมอโดยทดลองกับผู้ป่วยที่สมองตาย โดยที่ไม่ได้ความยินยอมจากผู้ป่วยในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ได้รับความยินยอมจากครอบครัวย่อมเป็นการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็น Decree of June 28, 1979 เกี่ยวกับ Medical Deontological Code⁵⁵ และในส่วนของศาล Cassation ได้มีคำพิพากษาในกรณีที่มีการจัดนิทรรศการแสดงร่างกายของมนุษย์ที่ตายไปแล้วในเชิงพาณิชย์ และในวันที่ 16 กันยายน 2010 ศาลได้ตัดสินว่าการจัดนิทรรศการดังกล่าวเป็นงานที่ผิดกฎหมายเนื่องจากการจัดนิทรรศการเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า

⁵⁴ สายฝน ปุณหวงศ์, ข้อสังเกตในการบัญญัติกฎหมายความผิดเกี่ยวกับศพให้เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน, วารสารวิชาการ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2562), หน้า 30.

⁵⁵ Francis Kernaleguen, *The Jurisprudential Reality(-ies) of the Principle of Human Dignity in France: A Prevailing or an Authoritative Principle?* in *The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives*, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018), p. 27-28. // CE ass., July 2, 1993, Milhaud, no. 124960: the judgment states that these principles do not cease to apply after death

อันเป็นการไม่เคารพต่อชาวศพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล⁵⁶ จะเห็นได้ว่าประเทศฝรั่งเศสเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ทำให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ไม่ใช่เฉพาะแก่บุคคลที่มีชีวิตอยู่แต่ได้คุ้มครองไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย

จากการที่ประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ทั้งที่ได้มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญโดยชัดแจ้งหรือโดยปริยายนั้น อาจกล่าวได้ว่า ทุกประเทศล้วนมีแนวคิดในการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีหลักเกณฑ์ไปในแนวทางเดียวกัน คือ เมื่อรัฐธรรมนูญได้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้แล้ว ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้เพียงแค่คุ้มครองเฉพาะบุคคลที่ยังมีสภาพบุคคลอยู่หรือดำรงชีวิตและมีชีวิตอยู่เท่านั้น แต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังได้คุ้มครองครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย โดยเป็นที่น่าสังเกตว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะมุ่งคุ้มครองไปที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลโดยที่ยังปรากฏให้เห็นถึงสภาพของศพอยู่ ไม่ว่าจะเป็นศพนั้นจะมีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์หรือหลงเหลืออวัยวะเพียงบางส่วนก็ตาม หรือเป็นเถ้ากระดูก แต่กรณีที่ไม่ปรากฏให้เห็นถึงสภาพของศพแล้ว จะยังไม่มีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนมากนักในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกรณีนี้

2.3.2 การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในประเทศไทย

ประเทศไทยปรากฏแนวความคิดเกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในทำนองเดียวกันกับประเทศทางฝั่งตะวันตก โดยปรากฏชัดแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักการพื้นฐานทางกฎหมาย เพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ประชาชน โดยในประเทศไทยได้เริ่มมีการบัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ตามมาด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ตามลำดับ⁵⁷ โดยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4

⁵⁶ Cass. 1 civ. September 16, 2010, no. 90,674 56, D. 2010, 2750 note G. Loiseau and 2754 note B. Edelman.

⁵⁷ ในบทความนี้จะพิจารณาศึกษาเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับถาวรที่ดำรงอยู่ในภาวะปกติของประเทศไทย ซึ่งมีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง...” และมาตรา 26 บัญญัติว่า “การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย” จากบทบัญญัติทั้งสองมาตราดังกล่าวในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ใช้คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล” ซึ่งตีความได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นจะคุ้มครองโดยยึดโยงกับสภาพความเป็นบุคคลตามกฎหมายแพ่ง โดยในสายตาของกฎหมายไทยย่อมตีความต่อไปได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คุ้มครองบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายเท่านั้น แต่ไม่ได้รวมไปถึงบุคคลที่สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วและอยู่ในสภาพของศพ ไม่ว่าศพจะมีร่างกายบริบูรณ์ หรือเป็นชิ้นส่วนของศพ หรือเป็นอวัยวะก็ตาม และไม่รวมถึงกรณีศพสิ้นสลายไปไม่เหลืออยู่เลย ดังนั้นย่อมส่งผลต่อการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น จึงเกิดข้อสงสัยเพิ่มเติมว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลหรือไม่ อย่างไร ซึ่งในต่างประเทศจะเห็นได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่รัฐธรรมนูญของต่างประเทศรับรองไว้นั้นได้ส่งผลให้มีการคุ้มครองไปถึงศพ ชิ้นส่วนของศพ รวมถึงอวัยวะด้วย

ส่วนการบัญญัติเกี่ยวกับความผิดต่อผู้สิ้นสภาพบุคคล อาจพิจารณาได้จาก 1) ประมวลกฎหมายอาญาที่มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2500 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับศพโดยเฉพาะเป็นเรื่อง ๆ คือ การบัญญัติความผิดเกี่ยวกับการลอบฝัง ซ่อนเร้น ย้ายหรือทำลายศพหรือส่วนของศพเพื่อปิดบังการเกิด การตายหรือเหตุแห่งการตาย⁵⁸ การบัญญัติความผิดเกี่ยวกับการใส่ความผู้ตายต่อบุคคลที่สาม และการใส่ความนั้นน่าจะ

พุทธศักราช 2540 2550 และ 2560 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่ดำรงอยู่ในภาวะปกติของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 และ 2557 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ดำรงอยู่ในภาวะที่ไม่ปกติของประเทศไทย โปรดดู เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, *คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*, หน้า 69-70.

⁵⁸ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 199

เป็นเหตุให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้ตายเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น หรือถูกเกลียดชัง⁵⁹ ต่อมา มีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญามีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2558 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับศพ คือ การบัญญัติเกี่ยวกับการกระทำชำเราศพ⁶⁰ การกระทำอนาจารแก่ศพ⁶¹ การกระทำโดยไม่มีเหตุอันสมควร ทำให้เสียหาย เคลื่อนย้าย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์ ซึ่งศพ ส่วนของศพ อัฐิ หรือเถ้าของศพ⁶² และการกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการดูหมิ่นเหยียดหยามศพ⁶³ และ 2) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับศพ คือ การบัญญัติเกี่ยวกับการละเลยไม่กระทำหน้าที่เกี่ยวกับการตายโดยผิดธรรมชาติ⁶⁴ จากประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ได้บัญญัติความผิดเกี่ยวกับศพนั้น เป็นการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคลอันเป็นสาระสำคัญอันหนึ่งของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ผู้เขียนเห็นว่า การบัญญัติในลักษณะดังกล่าว นั้นยังไม่มี ความชัดเจน และก่อให้เกิดปัญหาการบังคับใช้และการตีความบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาและประมวลวิธีพิจารณาความอาญาว่าไม่ครอบคลุมไปถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลเหมือนต่างประเทศ และเป็นเพียงบทบัญญัติที่คุ้มครองเฉพาะเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น การกระทำชำเราศพ การกระทำอนาจารแก่ศพ การทำลายศพ เป็นต้น

อีกทั้งรัฐธรรมนูญในฐานะกฎหมายสูงสุดของรัฐ ก็ให้การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เฉพาะผู้ที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายเท่านั้น ซึ่งไม่ครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นคุณค่าในระดับรัฐธรรมนูญนั้นกลับไม่ได้ถูกกล่าวถึงหรือพบเห็นในคำพิพากษาของศาลไทยในคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพเลย ซึ่งแท้ที่จริงแล้วในประเทศไทยที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้มีสถานะเป็นคุณค่าทางรัฐธรรมนูญแล้ว ต้องให้ความสำคัญกับ

⁵⁹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 327

⁶⁰ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/1

⁶¹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/2

⁶² ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/3

⁶³ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/4

⁶⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 149

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และยกศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาพิจารณา เพื่อปกป้องคุ้มครองผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลให้ชัดเจนในคำพิพากษาของศาล

เมื่อมีบทบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจนในการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล ส่งผลให้รัฐต้องผูกพันตนต่อประชาชน และมีหน้าที่ต้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้มีผลปรากฏเป็นรูปธรรม ทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการที่รัฐให้ความสำคัญเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในประเทศไทยด้วย อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ปรากฏข้างต้น เมื่อพิจารณาแล้ว อาจมีขอบเขตคุ้มครองไปไม่ถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยสภาพบุคคล เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในต่างประเทศครอบคลุมไปถึงผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลด้วย ดังนั้น หากตีความศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามลายลักษณ์อักษรของต่างประเทศจะครอบคลุมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กในครรภ์มารดาและผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลด้วย แต่หากพิจารณาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแล้ว จะเป็นการคุ้มครองเพียงบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายอยู่เท่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า ในประเทศไทยสมควรที่จะต้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลไปด้วยหรือไม่ และเมื่อกฎหมายลำดับศักดิ์ที่ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลแล้ว ควรที่จะมีมาตรการอย่างไรมารองรับหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้อย่างไรบ้าง

3. ปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ที่ลี้ภัยสภาพบุคคลไปแล้วในประเทศไทย

ในบทความนี้จะกำหนดขอบเขตของการพิจารณาถึงปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลในบริบทของประเทศไทย โดยจะพิจารณาภายใต้กรอบความคิดที่ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น จะมีขอบเขตครอบคลุมไปถึงกรณีที่ผู้ลี้ภัยสภาพบุคคลและยังคงปรากฏให้เห็นศพที่มีอวัยวะครบอยู่สมบูรณ์ หรือขาดอวัยวะบางส่วนไป ในส่วนของกรณีที่บุคคลที่ลี้ภัยสภาพบุคคลไปแล้วและไม่เหลืออวัยวะให้เห็นเป็นรูปธรรม (เช่น บุคคลที่ตายไปแล้วและศพได้ผ่านพิธีกรรมจาปนกิจจนไม่มีรูปกายหรืออวัยวะเหลืออยู่แล้ว หรือไม่ปรากฏให้เห็นถึงสภาพของศพแล้ว เป็นต้น) นั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังไม่ครอบคลุมไปถึง เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่า หากพิจารณาถึงขอบเขตใน

การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ที่สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วตามสารัตถะอันเป็นสาระสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ชีวิตและร่างกาย ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะปกป้องคุ้มครองบุคคลที่มีสภาพบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่อันหมายความว่าบุคคลจะได้รับการเคารพในขอบเขตปริมณฑลส่วนบุคคลในการมีอิสระที่จะกำหนดเจตจำนงของการดำรงชีวิตของตน รวมถึงจะต้องได้รับการเคารพต่อเนื้อตัวร่างกายหรืออวัยวะทุกส่วนของบุคคล และเมื่อบุคคลได้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วนั้น บุคคลย่อมไม่มีความสามารถที่จะกำหนดเจตจำนงของการดำรงชีวิตได้แล้ว แต่การที่จะต้องได้รับการเคารพต่อเนื้อตัวร่างกายหรืออวัยวะทุกส่วนของบุคคลนั้นยังคงต้องได้รับการคุ้มครองอยู่ อันสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลนั้นเคยมีสภาพบุคคลและสิทธิในชีวิตและร่างกาย และเนื้อตัวร่างกายภายหลังจากที่สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วนั้นจะกลายเป็นศพก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการได้รับการเคารพ เพราะมนุษย์ทุกคนย่อมหวงแหนในเนื้อตัวร่างกายของตนที่ตนเป็นเจ้าของและคงไม่ประสงค์จะให้เกิดการกระทำที่ทำให้คุณค่าของเนื้อตัวร่างกายของตนลดลงหรือสูญสิ้นไป แต่เมื่อไม่ปรากฏให้เห็นถึงสภาพของศพแล้ว เท่ากับว่าบุคคลย่อมไม่มีเนื้อตัวร่างกายตามสิทธิในชีวิตและร่างกายอันเป็นสารัตถะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่จะได้รับการคุ้มครองแล้ว ดังนั้น การที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลจะได้รับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น จะต้องปรากฏให้เห็นถึงการมีสภาพของศพอยู่เท่านั้น และผู้เขียนจะนำเสนอให้เห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในประเทศไทย ดังนี้

3.1 ปัญหาการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

แม้ว่าประเทศไทยจะมีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตั้งแต่ พุทธศักราช 2540 มาจนถึงปัจจุบันคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ส่งผลให้รัฐต้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งโดยสารัตถะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ครอบคลุมผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย แต่ด้วยการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ไม่ว่าจะเป็นฉบับพุทธศักราช 2540 พุทธศักราช 2550 หรือพุทธศักราช 2560 ก็ตาม ที่มาตรา 4 ได้บัญญัติรับรองว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...ของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง...” ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นการจำกัดขอบเขตการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่าเป็นการ

คุ้มครองเฉพาะบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายและดำรงชีวิตอยู่เท่านั้น โดยไม่คุ้มครองครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลที่ยังคงปรากฏให้เห็นศพที่มีอวัยวะครบอยู่สมบูรณ์ หรือขาดอวัยวะบางส่วนไป หรือเป็นเถ้ากระดูก จึงส่งผลให้สังคมไทยปัจจุบันยังคงปรากฏให้เห็นถึงกรณีของการกระทำที่อาจเข้าข่ายหรือมีลักษณะของการลดคุณค่า ย่ำยีศักดิ์ศรี หลู่เกียรติ และหยามศักดิ์ศรี อันเป็นการกระทำที่ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ของการใช้สิทธิเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลก็ยังไม่ปรากฏความชัดเจนในการดำเนินการเนื่องจากมีความแตกต่างจากการใช้สิทธิเรียกร้องกรณีละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลทั่วไป หรือหากพิจารณาในแง่บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับผู้สิ้นสภาพบุคคล ก็มีประเด็นทางกฎหมายที่ต้องคำนึงว่าสามารถใช้สิทธิเรียกร้องแทนผู้สิ้นสภาพบุคคลได้ตามกฎหมายใด มากน้อยเพียงใด การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล ย่อมเป็นส่วนหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญต่อของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันเป็นหลักการพื้นฐานของรัฐธรรมนูญและเป็นคุณค่าสูงสุดของรัฐธรรมนูญว่ามีความชัดเจน ครอบคลุม เหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทของการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในระดับสากลหรือไม่ เพียงใด โดยอาจพิจารณาได้จากกรณีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1. การกระทำต่อร่างกายของผู้ที่สิ้นสภาพบุคคลไปแล้ว

(1) การจัดแสดงศพที่เป็นการสตัฟฟ์ศพของผู้ติดเชื้อเอดส์และเสียชีวิตไปแล้ว ด้วยการนำร่างของศพมาจัดแสดง พร้อมบอกประวัติและรูปถ่ายว่าเป็นใคร มาจากไหน ทำอาชีพอะไร และติดเชื้อเอดส์ได้อย่างไร โดยได้รับการเซ็นยินยอมจากเจ้าของร่างไว้ก่อนที่จะเสียชีวิตแล้ว ซึ่งกรณีดังกล่าวมีการให้เหตุผลจากผู้จัดแสดงศพว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้ประชาชนเกรงกลัวต่อโรคเอดส์⁶⁵ ต่อมาภายหลังตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2552-2553 ได้มีการแก้ไขโดยไม่เปิดเผยชื่อ นามสกุล ประวัติ อาชีพ รูปถ่ายและข้อมูลส่วนตัวของศพแล้ว แต่ยังคงมีการจัดแสดงศพอยู่ต่อไป

⁶⁵ กองบรรณาธิการประชาไท, รายงาน: “พิพิธภัณฑสถานชีวิต” แห่งวัดพระบาทน้ำพุ: พิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษา? [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2010/07/30345>

(2) การจัดแสดงศพของพิพิธภัณฑน์นิติเวชศาสตร์ในโรงพยาบาลแห่งหนึ่งที่มีการนำร่างของศพซึ่งได้รับโทษประหารชีวิตจากการตัดสินโดยศาลฎีกาอันเนื่องมาจากการก่อคดีฆาตกรรมเด็กในหลายพื้นที่มาจัดแสดงในพิพิธภัณฑน์จนสังคมเห็นว่าเป็นจุดแลนด์มาร์คของพิพิธภัณฑน์ดังกล่าวอันเป็นที่สนใจของสังคมให้มาเที่ยวชม ณ สถานที่นี้โดยการจัดแสดงศพมีลักษณะเป็นการนำศพมาตั้งแสดงโชว์ให้เห็นเรือนร่างทุกส่วนโดยไม่ปกปิดอวัยวะที่สำคัญ พร้อมทั้งติดป้ายชื่อและฉายาว่า “มนุษย์กินคน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502⁶⁶ อย่างไรก็ดี ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการนำร่างศพดังกล่าวออกจากพิพิธภัณฑน์เพื่อทำการฌาปนกิจแล้ว

(3) การนำร่างพระเกจิในแต่ละวัดมาจัดแสดงและให้ผู้ศรัทธามากราบไหว้บูชา ซึ่งในประเทศไทยพบว่ามีวัดหลายแห่งได้มีการนำร่างของพระเกจิชื่อดังประจำแต่ละท้องถิ่นที่มรณภาพไปแล้วมาใส่โลงแก้ว และนำเสนอว่าเป็นสรีระที่ไม่เน่าเปื่อย ส่งผลให้ผู้ที่มากราบไหว้ทำบุญในวัดเข้าไปกราบไหว้และเห็นสรีระของพระเกจิที่เป็นศพอันเป็นการแสดงถึงการระบุดัตนอย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้น ในปี พ.ศ. 2566 ได้เกิดกรณีที่วัดแห่งหนึ่งได้นำสรีระสังขารของพระเกจิที่มรณภาพไปแล้วมาจัดพิธีเปลี่ยนผ้าครองถวายพระเกจิอาจารย์ที่ละสังขารไป ซึ่งก่อนเริ่มพิธี คณะศิษย์ร่วมกันเปิดโลงแก้วแล้วนำสังขารหลวงพ่อกออกมาจากโลงแก้ว ลงมาสรงน้ำเช็ดตัว และเปลี่ยนผ้าครองถวายสังขาร โดยภายในงานนั้น ทางวัดเปิดโอกาสให้ฆราวาสญาติโยมเข้ากราบสักการะสังขารอย่างใกล้ชิดด้วยการให้สามารถสัมผัสกับร่างสรีระสังขารของพระเกจิที่มรณภาพไปแล้วได้ และอธิฐานขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล⁶⁷ กรณีดังกล่าวได้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมในการเคารพต่อร่างสรีระสังขารของพระเกจิที่มรณภาพไปแล้วในสังคมอย่างกว้างขวาง

(4) การนำศพทารกมาดองไว้ในขวดโหล โดยได้มีการรับซื้อศพทารกจากหมอทำแท้งเถื่อนแล้วนำศพทารกมาดองไว้ในขวดโหลเพื่อขายต่อให้แก่ผู้ที่ต้องการศพ

⁶⁶ วชิรณานนท์ ทองเทพ ผู้สื่อข่าวบีบีซีไทย, ซ้อย: ฌาปนกิจร่าง “ซ้อย แซ่ฮั้ง” ปิดตำนานผู้ที่ถูกสังคมตั้งฉายา “มนุษย์กินคน” [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.bbc.com/thai/thailand-53509935>

⁶⁷ ขาวเต๋ต 7 สี, วิจารย์หนัก สัมผัสร่างพระเกจิ วัดไผ่ล้อม จ.นครปฐม [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://news.ch7.com/detail/662115>

ทหารกเพื่อไปทำห้วย ลูกกรอก และทำไสยศาสตร์⁶⁸ และอีกกรณีที่เกิดขึ้นจากการที่ พิพิธภัณฑสถานในโรงพยาบาลแห่งหนึ่งได้นำศพทหารมาดองไว้ในขวดโหลเพื่อจัดแสดงทาง นิติเวชศาสตร์ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์หนึ่งมีการขโมยไปเพื่อส่งต่อและขายไปยัง ต่างประเทศ⁶⁹ ซึ่งทั้งสองกรณีเป็นการที่น่ารังของศพที่เสียชีวิตไปแล้วมาบรรจุไว้ในภาชนะ โปร่งใสและเห็นร่างของศพอย่างชัดเจนและเห็นเป็นรูปร่างหน้าตาและร่างกายของศพ ทหารก โดยต่างมีวัตถุประสงค์ในการกระทำดังกล่าวที่แตกต่างกันไปไม่ว่าจะในทางความเชื่อ หรือทางการศึกษา

2. การกระทำในลักษณะอื่นที่กระทบต่อร่างกายของผู้ที่สิ้นสภาพบุคคลไปแล้ว

(1) การแสดงภาพของผู้เสียชีวิตผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์หรือโซเชียล มีเดียต่าง ๆ ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ถูกฆาตกรรมที่ชายหาด โดยในปี พ.ศ. 2557 มี นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ จำนวน 2 ราย ที่เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยแต่กลับถูก ฆาตกรรมและเป็นข่าวที่ได้รับความสนใจจากทั่วโลก และยังมีการบรรยายข่าวของศพว่า ศพรายแรกมีสภาพนอนหงาย เปลือยกายทั้งส่วนล่างและบน กระโปรงถูกถลกขึ้นไปทีเอว มีบาดแผลถูกทำร้ายด้วยของมีคมบริเวณแผลฉกรรจ์ ใบหน้าและ และศพรายที่สองมีสภาพ นอนหงาย เปลือยกาย มีบาดแผลถูกทำร้ายด้วยของมีคมหลังศีรษะ และศีรษะยุบเป็นแผล ฉกรรจ์⁷⁰

(2) การเผยแพร่ภาพข่าวผู้เสียชีวิตกรณีเหตุการณ์ภัยพิบัติ (สึนามิ) ที่ปรากฏผ่านสื่อต่าง ๆ โดยภาพที่เผยแพร่มีลักษณะของการเปิดเผยให้เห็นเลือนร่างของ ผู้เสียชีวิตในลักษณะต่าง ๆ เพื่อประกอบการอธิบายถึงเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้น⁷¹ โดยภาพไม่ได้มีการปกปิดรูปร่างหน้าตาของผู้เสียชีวิต และภาพดังกล่าวยังปรากฏในสื่อ

⁶⁸ โพสต์ทูเดย์, ตลิ่ง! พบศพทหารถูกดองรวม 20 ขวดที่อุบลฯ [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.posttoday.com/politics/35282>

⁶⁹ บริษัท เทนเซ็นต์ (ประเทศไทย) จำกัด, ศิริราช รับทหารคองหาจากพิพิธภัณฑฯ สงสัยฝังฉก [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1700941/>

⁷⁰ ไทยรัฐออนไลน์, สุดโหดฆ่าเปลือย 2 ชายหญิงเมืองผู้ดี คาชายหาดเกาะเต่า [ออนไลน์], 21 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/news/local/south/450358>

⁷¹ บล็อกดิต, รำลึก 16 ปี “สึนามิ” รวมภาพเหตุการณ์โศกนาฏกรรมครั้งประวัติศาสตร์ของไทย [ออนไลน์], 23 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.blockdit.com/posts/5fe6cb9f28dc500cc285e845>

ต่าง ๆ ตั้งแต่มีภัยพิบัติจนกระทั่งปัจจุบัน และบุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงภาพเหล่านั้นได้โดยง่าย

(3) การถ่ายภาพผู้เสียชีวิตในขณะปฏิบัติหน้าที่ เช่น กรณีการถ่ายภาพเซลฟี่ร่วมกับศพผู้เสียชีวิต ในลักษณะของการชูสองนิ้วและยิ้มใส่กล้องอย่างร่าเริงในขณะที่ลงบันทึกและทำประวัติผู้เสียชีวิต และเผยแพร่ภาพนั้นต่อสาธารณชน⁷² ซึ่งก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมเป็นวงกว้างว่าเป็นการกระทำที่ไม่ให้เกียรติแก่ผู้เสียชีวิตและไม่ถูกกาลเทศะ

จากกรณีตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า การนำศพของผู้สิ้นสภาพบุคคลมาจัดแสดงให้สาธารณชนพบเห็นเนื้อตัวร่างกาย การเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของศพ การติดป้ายที่แสดงพฤติกรรมในช่วงที่มีชีวิตของผู้สิ้นสภาพบุคคลในทางที่เสื่อมเสีย หรือการจัดพิธีกรรมต่อร่างของผู้สิ้นสภาพบุคคลและให้ผู้คนสามารถสัมผัสเนื้อตัวร่างกายได้ หรือแม้กระทั่งการถ่ายภาพศพของผู้สิ้นสภาพบุคคลในลักษณะที่ไม่สุภาพหรือไม่เหมาะสมและเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ ซึ่งไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับ 1) กรณีต่อร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคลโดยตรง โดยที่มีการให้ความยินยอมให้กระทำการต่อร่างกายไว้ล่วงหน้าแล้ว หรือไม่ปรากฏการให้ความยินยอมหรือไม่อยู่ในสถานะที่อาจให้ความยินยอมหรือไม่อาจให้ความยินยอมได้ และ 2) กรณีที่ไม่ได้เกิดขึ้นต่อร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคลโดยตรง แต่เกิดผลเป็นการกระทบต่อร่างของผู้สิ้นสภาพบุคคล ก็ล้วนเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมที่กระทบต่อร่างกายของผู้สิ้นสภาพบุคคล อันเป็นหนึ่งในสาระสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดการความรู้สึกและความเข้าใจของผู้พบเห็นต่อผู้สิ้นสภาพบุคคลในลักษณะที่เป็นการลดคุณค่า ย่ำยีศักดิ์ศรี หลู่เกียรติ และหยามศักดิ์ศรี ซึ่งเข้าข่ายการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล และโดยที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่มนุษย์ได้รับมาตั้งแต่กำเนิดและมีอาจพรางไปจากมนุษย์ได้ และก็มีอาจยินยอมให้ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ไม่ว่ากรณีใด ๆ ลักษณะข้างต้นยังคงสะท้อนให้เห็นว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ที่แม้จะได้รับการรับรองไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแล้วก็ตาม แต่ในแง่ของการบังคับใช้เพื่อ

⁷² บริษัท เทนเซ็นต์ (ประเทศไทย) จำกัด, ตราหมาหน้าหมา... ขาวเน่ติวิจารณ์ยับ ภาพถ่ายผู้เสียชีวิตร่วมกับศพผู้เสียชีวิต ชูสองนิ้วร่าเริง หลุดแชร่ว่อนทั่วโลกออนไลน์ [ออนไลน์], 23 มกราคม 2567. แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1807798/>

คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับยังคงเห็นว่ามีพฤติกรรมหรือการกระทำตามตัวอย่าง ซึ่งนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่า “ขอบเขต” ของการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคมไทย ยังไม่มีการใช้บังคับไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลยังไม่สอดคล้องกับแนวความคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในระดับสากล

3.2 ปัญหาการเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล

เมื่อผู้สิ้นสภาพบุคคลเป็นผู้ทรงสิทธิในการได้รับความคุ้มครองกรณีที่มีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ผู้สิ้นสภาพบุคคลมีสถานภาพแตกต่างจากบุคคลที่มีชีวิตหรือผู้ที่ยังมีสภาพบุคคลอยู่ในการใช้สิทธิเรียกร้อง การเรียกร้องสิทธิในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กรณีผู้สิ้นสภาพบุคคล จึงต้องพิจารณาให้มีความชัดเจนเพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการรับรองไว้ในกฎหมายเกิดสภาพการบังคับใช้จริงในทางปฏิบัติ

เมื่อเกิดกรณีผู้สิ้นสภาพบุคคลถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ถูกลดคุณค่า ถูกย่ำยีศักดิ์ศรี ถูกหลอกลวง หรือถูกหลอกลวงตาม จำเป็นต้องใช้สิทธิเรียกร้องให้เกิดการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่จะเกิดปัญหาที่ตามมาว่าผู้สิ้นสภาพบุคคลไม่สามารถแสดงออกซึ่งเจตจำนงในการใช้สิทธิเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ด้วยตนเอง จึงเกิดข้อพิจารณาต่อไปว่าจะมีการใช้สิทธิเรียกร้องต่อกรณีดังกล่าวได้อย่างไรบ้าง

หากพิจารณาจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดต่อศพ จะพบว่า ในทางกฎหมายอาญามีบทบัญญัติที่กำหนดเกี่ยวกับการกระทำความผิดทางอาญาที่อาจแบ่งออกเป็น 1) ความผิดที่กระทำต่อตัวศพ เช่น กระทำชำเราศพ⁷³ กระทำอนาจารแก่ศพ⁷⁴ ทำให้เสียหาย เคลื่อนย้าย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งศพ ส่วนของศพ อัฐิ หรือเถ้าของศพ โดยไม่มีเหตุอันสมควร⁷⁵ ลอบฝัง ซ่อนเร้น ย้าย หรือทำลายศพ หรือส่วนของศพ เพื่อปิดบังการตายหรือ

⁷³ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/1

⁷⁴ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/2

⁷⁵ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/3

เหตุแห่งการตาย⁷⁶ เป็นต้น การละเลยไม่ดำเนินการกับศพตามที่กฎหมายกำหนดกรณีการเกิดความตายที่ผิดธรรมชาติขึ้น หรือการกระทำใด ๆ แก่ศพหรือสภาพแวดล้อมของศพโดยประการที่น่าจะทำให้การชันสูตรพลิกศพหรือผลในทางคดีเปลี่ยนแปลงไป⁷⁷ เป็นต้น และ 2) ความผิดที่ไม่ได้กระทำต่อศพโดยตรง แต่เป็นการกระทำความผิดต่อชื่อเสียงของผู้ตาย เช่น การหมิ่นประมาทผู้ตาย⁷⁸ การดูหมิ่นเหยียดหยามศพ⁷⁹ เป็นต้น โดยในแง่ของการใช้สิทธิเรียกร้องทางอาญาข้างต้น โดยหลักการแล้วต้องดำเนินการใช้สิทธิเรียกร้องโดยผู้เสียหาย⁸⁰ และหากเป็นความผิดที่ย่อมความไม่ได้ หรือเป็นความผิดต่อรัฐ รัฐจึงเป็นผู้เสียหาย และเป็นผู้ใช้สิทธิเรียกร้อง หากพิจารณาในแง่ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ บทบัญญัติข้างต้นในแง่หนึ่งอาจสะท้อนถึงเจตนารมณ์ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติข้างต้นมิได้มุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยตรง หากแต่เป็นบทบัญญัติที่ยังคงอยู่ในเงื่อนไขของทางอาญาในการใช้สิทธิเรียกร้องเป็นรายกรณีไป

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า วัตถุประสงค์ของบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อศพนั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นไปเพื่อการคุ้มครองผู้สิ้นสภาพบุคคลหรือผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้สิ้นสภาพบุคคล ซึ่งเป็นไปตามปกติวิสัยที่จะปกป้องคุ้มครองเพราะการหมิ่นประมาทผู้ตายหรือการดูหมิ่นเหยียดหยามศพย่อมกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของผู้เป็นญาติ ส่วนในกรณีของศพที่ไม่มีญาติหรือญาติไม่ได้รับทราบถึงการกระทำที่เข้าข่ายอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลแล้ว ในกฎหมายไทยยังไม่ครอบคลุมคุ้มครองในกรณีดังกล่าว และยังพบว่ามีหลายกรณีที่ยังเกิดเหตุการณ์อันเป็นการเข้าข่ายการกระทำอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอยู่หลายกรณี จึงเป็นบทบาทที่สำคัญของรัฐที่จะต้องเข้ามาเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้สิ้นสภาพบุคคลดังกล่าวเพื่อเป็นการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้สิ้นสภาพบุคคล แต่เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

⁷⁶ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 199

⁷⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 149 และมาตรา 150 ทวิ

⁷⁸ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 327

⁷⁹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 366/4

⁸⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4)

ยังคงมีบทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และตีความว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...ของบุคคล” ดังนั้น บทบัญญัติดังกล่าวมีความชัดเจนในการคุ้มครองผู้มีสภาพบุคคลตามกฎหมาย ซึ่งไม่รวมถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล รัฐจึงไม่มีหน้าที่ในการเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แทนผู้สิ้นสภาพบุคคล หรือรัฐอาจปฏิเสธการเรียกร้องในเรื่องดังกล่าวนี้ได้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของรัฐในต่างประเทศเช่นสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีแล้ว ในประเทศดังกล่าวนี้ รัฐ องค์กรหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมีความนิยามที่แสดงออกถึงการมีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอย่างเข้มงวด ดังเช่นในกรณีที่มีการจัดแสดงนิทรรศการกายวิภาคที่มีการแสดงศพให้สาธารณชนพบเห็นได้นั้น มักจะเป็นการปฏิเสธจากรัฐไม่ให้มีการแสดงนิทรรศการในลักษณะดังกล่าวเพื่อเป็นการแสดงบทบาทในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล ที่เป็นเช่นนี้เพราะสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีได้มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญและมีการบังคับใช้และตีความศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย แต่ในบริบทของประเทศไทยแล้ว บทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในรัฐธรรมนูญไทยนั้นอาจครอบคลุมเฉพาะบุคคลที่ยังมีสภาพบุคคลอยู่เท่านั้น ซึ่งหมายความว่าขอบเขตในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอาจครอบคลุมไปไม่ถึงนั่นเอง

นอกจากนี้ หากพิจารณาในทางแพ่ง จะพบบทบัญญัติซึ่งอาจใกล้เคียงกับเรื่องนี้คือ บทบัญญัติในส่วนของการกระทำละเมิด ที่กำหนดให้การกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ผู้กระทำต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทน ซึ่งมีกรณีของการกระทำละเมิดจนเสียชีวิตต้องชดเชย เช่น ค่าปลงศพ เป็นต้น แม้บทบัญญัติข้างต้นจะเกี่ยวข้องกับศพ แต่ก็มิได้มีขึ้นเพื่อมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยตรง หากแต่เป็นบทบัญญัติที่มุ่งชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้ถูกระทำหรือทายาทของผู้ถูกระทำเป็นสำคัญ ซึ่งในแง่ของการใช้สิทธิเรียกร้องทางแพ่งโดยหลักจะต้องเป็นผู้ถูกโต้แย้งสิทธิ⁸¹ และจะต้องมีสภาพบุคคลตามกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า แม้ปัจจุบันจะมีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญ และมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับคุ้มครองศพในมิติต่าง ๆ ไว้ในกฎหมายแล้วก็ตาม โดยเฉพาะ

⁸¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55

หากพิจารณาในแง่ของการใช้สิทธิเรียกร้องทั้งทางอาญาและทางแพ่ง ต่างก็มีการกำหนดกลไกการใช้สิทธิเรียกร้องไว้แล้ว ซึ่งผู้ใช้สิทธิเรียกร้องจะต้องมีสภาพบุคคลตามกฎหมาย หากแต่ในกรณีของผู้สิ้นสภาพบุคคล ไม่ใช่บุคคลตามกฎหมาย จึงไม่อาจใช้สิทธิดังกล่าวได้โดยตรง ทั้งกฎหมายทางอาญาและทางแพ่งดังกล่าวก็มิได้กำหนดบทบัญญัติที่ชัดเจนถึงการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพไว้โดยตรง

การใช้สิทธิเรียกร้องกรณีมีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล จึงยังมิได้มีการกำหนดกลไกไว้ในกฎหมายโดยตรงอย่างชัดเจน ส่งผลให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล อาจยังไม่ถูกคำนึงถึงอย่างเหมาะสม การทำความเข้าใจถึงขอบเขตของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ว่ามีขอบเขตถึงกรณีของผู้สิ้นสภาพบุคคลจึงเป็นพื้นฐานสำคัญลำดับแรก การบัญญัติกฎหมาย การใช้และการตีความให้มีขอบเขตไปถึงกรณีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลเพื่อใช้สิทธิเรียกร้องจึงเป็นความสำคัญในลำดับถัดมา ซึ่งเมื่อไม่มีบทกฎหมายบังคับใช้กับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลโดยตรง การกำหนดให้ผู้ที่มีส่วนได้เสีย เจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงานของรัฐ ที่มีหน้าที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต้องให้ความสำคัญ และต้องบังคับใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล จึงยังไม่อาจกระทำได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น เพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลสิ้นสภาพได้รับการรับรองไว้ตามกฎหมายถูกคุ้มครองอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ จึงสมควรกำหนดความชัดเจนของกลไกในการเรียกร้องสิทธิในการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับหน่วยงานขององค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้องถึงขอบเขตของการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลสิ้นสภาพไปแล้ว โดยเฉพาะในแง่ของการใช้สิทธิเรียกร้องแทนผู้สิ้นสภาพบุคคล

3.3 ปัญหาความไม่ชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลเป็นบทบาทหน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้การคุ้มครอง อันเนื่องมาจากการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตั้งแต่

พุทธศักราช 2540 มาจนถึง พุทธศักราช 2560 ได้มีบทบัญญัติรับรองและให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน อันสะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีความสำคัญในระดับที่ทุกภาคส่วนในสังคมไทยต้องให้ค่านิยมว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นต้องได้รับการเคารพและคุ้มครอง ซึ่งอย่างน้อยทางภาครัฐนั้นจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อพบว่ากรณีที่ผู้สิ้นสภาพบุคคลได้ถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ไม่พบว่ามี การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอย่างเป็นรูปแบบและในทางกฎหมายก็ไม่มี การดำเนินการใด ๆ ที่จะเป็นการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลได้

สภาพการณ์ที่เป็นปัญหาดังกล่าวนั้นเป็นเพราะแนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีความเป็นนามธรรมที่ค่อนข้างสูงและจับต้องได้ยาก และเมื่อประเทศไทยมีบทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แบบเดียวกับแนวความคิดของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จากประเทศทางฝั่งตะวันตก และประเทศทางตะวันตกมีกฎหมายและกลไกการปฏิบัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล องค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะต้องสร้างความชัดเจนให้กับคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ก็พบว่ายังไม่มี ความชัดเจนหรือความเข้าใจร่วมกันว่า ในบริบทของประเทศไทยเมื่อเทียบกับบริบทในระดับสากลของการให้คำนิยามของคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีความหมายว่าอย่างไร ซึ่งในทางวิชาการนิติศาสตร์นั้น ศาลถือว่าเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการตีความเพื่อสร้างบรรทัดฐานที่ถูกต้องอันจะส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วมกันว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีนิยามความหมายว่าอย่างไรและจะได้เป็นการกำหนดขอบเขตของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้ชัดเจนด้วยว่าจะคุ้มครองใครและอย่างไรได้บ้าง

ยิ่งไปกว่านั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่มีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้อย่างชัดเจนนั้น แต่กลับพบว่า บทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ผู้เขียนตีความได้ว่าเป็นการรับรอง “ศักดิ์ศรีความเป็นของบุคคล” ซึ่งเป็นการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีสภาพบุคคลอยู่เท่านั้น โดยไม่ครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย และไม่ มีบทบัญญัติอื่นใดที่เป็นการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล อันเป็นการกำหนดองค์ประกอบความผิดที่แสดงถึงการละเมิดศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคล จะพบก็เพียงแต่การคุ้มครองผู้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วในลักษณะของศพในทางกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งเท่านั้น ทั้งที่รัฐธรรมนูญนั้นถือเป็นกฎหมายสูงสุดอันเป็นกฎหมายพื้นฐานที่จะต้องให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลให้ชัดเจน ซึ่งจะเป็นปัญหาว่า หากผู้สิ้นสภาพบุคคลที่เป็นศพถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่รัฐกลับไม่มีบทบัญญัติที่เป็นพันธะผูกพันให้รัฐมีหน้าที่ต้องปกป้องคุ้มครองหรือเรียกร้องให้ศพได้รับการแก้ไขเยียวยาจากการถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน และจะส่งผลให้ผู้กระทำการอันเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลจะไม่ถูกดำเนินคดีหรือไม่ต้องรับผิดชอบในกรณีที่เป็นการกระทำละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลที่ไม่เข้าองค์ประกอบความผิดทางอาญาหรือทางแพ่ง ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับการบังคับใช้บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ว่าเป็นการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เป็นนามธรรมเท่านั้นและไม่สามารถคุ้มครองได้จริงในทางปฏิบัติ

ดังนั้น เมื่อนิยามความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลไปแล้วยังไม่ชัดเจนและการไม่มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญอันเป็นการสร้างพันธะผูกพันให้รัฐมีหน้าที่ต้องมีบทบาทในการเรียกร้องและแก้ไขเยียวยาความเสียหายจากการกระทำละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อผู้สิ้นสภาพบุคคล ย่อมเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในปัจจุบันที่สังคมไทยจะต้องตระหนักว่า การสร้างความชัดเจนดังกล่าวนี้จะเป็นการยกระดับให้การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในสังคมไทยได้มีมาตรฐานอันเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในปัจจุบันให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

4.1 บทสรุป

มนุษย์ยังคงมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใด เฉกเช่นเดียวกันกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มุ่งคุ้มครองความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดด้วยกัน “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงมิได้มีพรหมแดนของการคุ้มครองเพียงแค่สถานภาพของการ

มีชีวิตอยู่เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล ที่ยังคงมีรูปกาย หรือส่วนของร่างกาย หรือเข้ากระดูกด้วย โดยในประเทศไทยมีการบัญญัติรับรอง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ไว้อย่างชัดเจนในระบบกฎหมาย ซึ่งในกรณีของผู้สิ้นสภาพบุคคลนั้น จากการศึกษาพบว่า แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จะมีการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ก็ตาม แต่บทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังปรากฏในมาตรา 4 และมาตรา 26 นั้นมีข้อความที่แสดงถึงการรับรอง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล” ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับใช้และการตีความได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นมีขอบเขตครอบคลุมเฉพาะผู้มีสภาพบุคคลอยู่เท่านั้น แต่ไม่ครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล ทั้งที่หลักการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในต่างประเทศนั้น มีหลักการพื้นฐานครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพบุคคล อันส่งผลให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ คือ ยังคงพบเห็นได้ว่าในสังคมไทยยังมีการกระทำอันอาจเข้าข่ายหรือเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลอยู่หลายกรณี และเกิดปัญหาต่อองค์กรของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งต้องผูกพันต่อรัฐธรรมนูญในการเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการเข้าไปเรียกร้องให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แทนผู้สิ้นสภาพบุคคลได้หรือไม่ และมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ ยังเกิดความไม่ชัดเจนในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในสังคมไทย

4.2 ข้อเสนอแนะ

จากปัญหาที่ผู้เขียนพบจากการศึกษาถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สิ้นสภาพบุคคลในประเทศไทยนั้น ผู้เขียนเห็นว่า

(1) บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 4 ที่มีข้อความว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล...” ควรมีการแก้ไขให้ไม่เป็นอุปสรรคในการตีความ โดยอาจตัดคำว่า “ของบุคคล” ออกไป และใช้คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการตีความได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นครอบคลุมไปถึงผู้สิ้นสภาพ ดังที่สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ค.ศ. 1949 มาตรา 1 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะล่วงละเมิดมิได้ เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทั้งหมดของรัฐที่จะต้องเคารพและปกป้องเกียรติของมนุษย์” โดยอาจแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 ดังนี้

ยกเลิกมาตรา 4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่บัญญัติว่า

“มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง

ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน”

และให้ใช้ความใหม่แทน ดังนี้

“มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะล่วงละเมิดมิได้ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง”

(2) องค์กรของรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการตีความบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญ องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ หรือแม้กระทั่งองค์กรอิสระที่มีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จะต้องสร้างความชัดเจนในการให้คำนิยามและขอบเขตของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นอกจากบุคคลที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายแล้ว ยังต้องรวมถึงทารกในครรภ์มารดาและผู้สิ้นสภาพบุคคลด้วย รวมถึงการสร้างค่านิยมในการให้ความสำคัญแก่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งในสองกรณีหลังกฎหมายไทยยังคุ้มครองไปไม่ถึงเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ก็เพื่อปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในสังคมไทยให้เกิดผลเป็นรูปธรรม เพราะในสังคมไทยปัจจุบันนี้ยังคงมองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่เป็นนามธรรมอยู่

รายการอ้างอิง

- กองบรรณาธิการประชาไท, รายงาน: “พิพิธภัณฑชีวิต” แห่งวัดพระบาทน้ำพุ : พิพิธภัณฑชีวิตเพื่อการศึกษาก่อน [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://prachatai.com/journal/2010/07/30345>
- เกரியงไกร เจริญธนาวัฒน์, คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ใน รัฐธรรมนูญ 60: 60 ปี สมคิด เลิศไพฑูรย์ รวบรวมบทความวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์, บรรณาธิการโดย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดียนตุลา, 2562).
- เกரியงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566).
- ชั่วเต็ด 7 สี, วิจารย์หนัก สัมผัสสร้างพระเกจิ วัดไผ่ล้อม จ.นครปฐม [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://news.ch7.com/detail/662115>
- คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ความมุ่งหมายและคำอธิบายประกอบรายการมาตราของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562).
- คณะกรรมการวิสามัญบันทึกเจตนารมณ์ จัดหมายเหตุ และตรวจร่างรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ, เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/303063>
- จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จาก “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธำมณีกลีบทิมนุชชน”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544).
- จรัล ดิษฐาอภิชัย, คู่มือสิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2549).
- เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, สรุปผลการประชุมกร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ สภากร่างรัฐธรรมนูญ ณ โรมแรมรอยัล คลิฟ บีช พัทยา [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.se>

nate.go.th/assets/portals/93/fileups/253/files/law%20personal/2540/yi/yi400422.tif

- ชนาภา เจียรศิริกุล, ขอบเขตการคุ้มครองการกระทำความผิดเกี่ยวกับศพ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท

หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560).

- ชนินทร์ อินทรปัญญา, บทบาทของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย: กรณีศึกษา รายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561).

- ณวรา รุจิกันหะ, สถานะและปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับศพและชิ้นส่วนของศพ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

- ไทยรัฐออนไลน์, สูดโทดฆ่าเปลือย 2 ชายหญิงเมืองผู้ดี คาซายหาดเกาะเต่า [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/news/local/south/450358>

- นิตยา จงแสง, การรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์: การศึกษากรณีการกำหนดสถานะของสภาพบุคคล, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559).

- บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2562)

- บริษัท เทนเซ็นต์ (ประเทศไทย) จำกัด, ศิริราช รับทารถทองหายจากพิพิธภัณฑ์สงฆ์ฝรั่งเศส [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1700941/>

- บล็อกดิต, รำลึก 16 ปี “สึนามิ” รวมภาพเหตุการณ์โศกนาฏกรรมครั้งประวัติศาสตร์ของไทย [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.blockdit.com/posts/5fe6cb9f28dc500cc285e845>

- ปูนเทพ ศิรินพงศ์, เรียนเล่นเล่น #8: รัฐธรรมนูญเยอรมัน เรียนกับปูนเทพ ศิรินพงศ์ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2015/06/59731>

- พระยาเทพวิฑูร (บุญช่วย วณิกกุล), อธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-2, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2509).
- โพสต์ทูเดย์, **ตลิ่ง! พบศพทารกถูกดองร่วม 20 ขวดที่อุบลฯ** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.posttoday.com/politics/35282>
- วรพชร จันทร์ขันตี, **การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก หลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561).
- วรพชร จันทร์ขันตี, **แนวคิดในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย**, วารสารนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 39 ฉบับที่ 3 (พฤศจิกายน 2564).
- วัชชีรานนท์ ทองเทพ ผู้สื่อข่าวบีบีซีไทย, **ซีอู: ฌาปนกิจร่าง “ซีอู แซ่ฮึง” ปิดตำนานผู้ที่ถูกสังคมตั้งฉายา “มนุษย์กินคน”** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.bbc.com/thai/thailand-53509935>
- ศิริชัย สมศรี, **อำนาจตุลาการกับการวินิจฉัยสถานะทางรัฐธรรมนูญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558).
- สายฝน ปุณหวงศ์, **ข้อสังเกตในการบัญญัติกฎหมายความผิดเกี่ยวกับศพให้เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน**, วารสารวิชาการ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2562).
- อริยพร โพธิ์ใส, **การกระทำความผิดต่อศพ : ปัญหาที่รอการแก้ไข**, วารสารจตุรนิติ, ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2558).
- เอช เอกูต์ และนายจิตร ลูทิตานนท์, **คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล**, (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477).
- Aharon Barak, **Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right**, (New York: Cambridge University Press, 2015).

- Christopher McCrudden, **Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights**, The European Journal of International Law, Volume 19 Issue 4 (September 2008).

- Divine Fuh, **Human Dignity in Humanitarianism: Keywords**, Edited by Antonio De Lauri, (Boston: Brill, 2020).

- Dominique Manai, **Human Dignity: Conceptual Unity and Plurality of Content in Swiss Law in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives**, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018).

- Francoise Furkel, **The Principle of Dignity in Germany and Its Irradiating Effect with Regard to Biomedicine in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives**, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018).

- Francis Kernaleguen, **The Jurisprudential Reality(-ies) of the Principle of Human Dignity in France: A Prevailing or an Authoritative Principle? in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives**, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018).

- Giorgio Agamben, **Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life**, (California: Stanford University Press, 1998).

- Hassan Abdelhamid, **The Reality of the Human Dignity Principle in the Framework of the Egyptian Legal System in The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics Comparative Perspectives**, Edited by Brigitte Feuillet-Liger and Kristina Orfali, (Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2018).

- Phil Harris, **An Introduction to Law**, 7th ed. (New York: Cambridge University Press, 2007).

- The Law Dictionary, **Search Results for: corpse** [Online], Source: <https://thelawdictionary.org/?s=corpse>

- The Law Dictionary, **Search Results for: dead** [Online], Source: <https://thelawdictionary.org/?s=dead>

- The Law Dictionary, **Search Results for: decedent** [Online], Source: <https://thelawdictionary.org/?s=decedent>